

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย
“การศึกษาผลกระทบทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยว
ในเขตชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายอดิสร เรือสม และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย
“การศึกษาผลกระทบทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยว
ในเขตชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายอดิสร เรือลม นักวิจัย
นางจ่านงค์ สิงห์สุวรรณ ผู้ช่วยนักวิจัย
นางพรพิศ ศตายุวิภาพ ผู้ช่วยนักวิจัย

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป" กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่น่าให้การให้ "คน" ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ "กระบวนการ" มากกว่า "ผลลัพธ์" เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมี ส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย "เวที" (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่น ๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ "ปัญญา" ใน กระบวนการวิจัย

"กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น" หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ "คำถาม" หรือ "ความสงสัย" บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น "คำถาม" ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา "ข้อมูล" ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มี การ "วางแผน" การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ "บันทึก" มีการ "ทบทวน" ความก้าวหน้า "วิเคราะห์" ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ "ถอด" กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ "สรุปบทเรียน" ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย "ผู้ที่สงสัย" ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการ บันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ ผูกขาดอยู่กับ ครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ใน ชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้

ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความ ยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและ รูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่ง เป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอ กระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็น พี่เลี้ยง โครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของ โครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงาน ร่วมกันระหว่าง Node และ นักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียน โครงการวิจัย สูการเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการ โดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไป ค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว. สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

การศึกษาภายใต้โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการมุ่งเน้นการศึกษาในเรื่องพัฒนาการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การตั้งถิ่นฐาน และสภาพวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยแยกกลุ่มผลกระทบตามลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม ในการวิเคราะห์ผลการใช้ที่ดินและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2547 – กรกฎาคม 2547 ในเขตชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน ทำการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ(มุมมองของคนในเขตชุมชนเมือง) จากจากการเอกสาร ตำรา สถิติและแผนที่ ที่มีการศึกษา และวิจัย ไว้แล้ว และจากการออกสำรวจในพื้นที่ การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องเฉพาะด้าน(Key Informant) นำมาประกอบกันเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของข้อมูล ให้สามารถหาข้อสรุปถึงประเด็นผลกระทบที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึกและหาแนวทางจัดการด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระยะต่อไป

สรุปผลการศึกษา พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นในเขตชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนทั้งในด้านบวกและด้านลบในทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจ และทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่สำคัญดังนี้ ผลกระทบด้านบวก ได้แก่ การใช้ที่ดิน การตั้งถิ่นฐานของชุมชน และระบบโครงสร้างพื้นฐาน การขยายตัวของธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยว นั้น รายได้จากการเปลี่ยนอาชีพหลักและรอง ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า ประปา การสื่อสาร รวมถึงระบบการจัดเก็บและกำจัดขยะของเมือง ทำให้นักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่นได้รับความสะดวกสบายจากการท่องเที่ยวภายในเมืองแม่ฮ่องสอนและพื้นที่ใกล้เคียงมากขึ้น

ผลกระทบทางลบ ได้แก่ ความขัดแย้งในการใช้ที่ดิน การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ความต้องการพื้นที่ภายในเมืองเพื่อทำธุรกิจการท่องเที่ยวมีมากขึ้นส่งผลให้ที่ดินราคาสูง การตั้งถิ่นฐานและโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาพื้นที่เมืองทางด้านระบบสาธารณูปโภคของเมืองทำได้ยากขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของเมืองที่ไร้ทิศทางและปราศจากการควบคุม ทำให้การท่องเที่ยวภายในเมืองเกิดการจราจรมีความหนาแน่นมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความแออัด ปัญหาที่จอดรถ มลพิษและการกำจัดขยะและน้ำเสียของเมืองสู่แหล่งธรรมชาติมีเพิ่มมากขึ้น ในด้านเศรษฐกิจเกิดการครอบงำเศรษฐกิจของคนต่างถิ่นในการประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่มีมากกว่าร้อยละ 58

ปริมาณนักท่องเที่ยวในแม่ฮ่องสอนที่สูง มีผลทำให้ผู้ประกอบการต้องสั่งซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภค และสินค้าฟุ่มเฟือยอื่นๆ เข้ามาจำหน่ายมากขึ้นเพื่อรองรับความต้องการของนักท่องเที่ยว จากการขนส่งและความต้องการซื้อสินค้ามากขึ้น ทำให้ผู้ประกอบการจួយโอกาสราคาสินค้าตั้งตามราคา นักท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนในเมืองได้รับผลกระทบต่อค่าครองชีพ ที่ต้องมีภาระสูงขึ้น ทำให้ประชาชนต้องหารายได้มากขึ้นให้เพียงพอกับค่าครองชีพเพิ่มขึ้น

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจกัน.....	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
สารบัญ.....	จ
บทที่ 1 บทนำ.....	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	3
1.4 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.5 ขอบเขตการศึกษา.....	4
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
1.7 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา.....	6
1.8 แผนปฏิบัติการระยะ 6 เดือน	6
บทที่ 2 สภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นในเมืองแม่ฮ่องสอน	
2.1. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอน.....	11
2.2.เอกลักษณ์ของเมืองแม่ฮ่องสอน	26
2.3.สถาปัตยกรรม-ศิลปกรรมที่สำคัญของเมือง.....	32
บทที่ 3 พัฒนาการของการท่องเที่ยว และองค์ประกอบการท่องเที่ยว	
3.1 พัฒนาการของการท่องเที่ยวของเมืองแต่ละยุค	35
3.2 รูปแบบการท่องเที่ยวของเมืองแม่ฮ่องสอน.....	39
3.3 องค์ประกอบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน	41
3.4 สรุปรูปแบบและองค์ประกอบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน.....	69
3.5 สรุปสถานการณ์การท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน.....	71
บทที่ 4 การวิเคราะห์ผลกระทบจากการท่องเที่ยว.....	
4.1 ผลกระทบทางบวก.....	75
4.2 ผลกระทบทางลบ.....	80

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
หนังสืออ้างอิง.....	91
ประวัติทีมวิจัย.....	92

บทที่ 1 (บทนำ)

งานวิจัยเพื่อศึกษาประเด็นปัญหาจากผลกระทบทางสังคมของการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมือง
แม่ฮ่องสอน

The Study for finding The Issue of Social Impact of Tourism on Mae Hong Son town

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองชายแดนทางด้านตะวันตกของภาคเหนือ แทรกตัวอยู่บริเวณหุบเขาใน
ป่าดิบของทิวเขาถนนธงชัยด้านตะวันตก พัฒนามาจากชุมชนไทยใหญ่ริมแม่น้ำปายเพื่อใช้ฝึกสอนช้าง
สำหรับการทำป่าไม้ และได้อพยพชุมชนลงมาตั้งเป็นเมืองแม่ฮ่องสอนบริเวณริมฝั่งน้ำแม่ฮ่องสอนทาง
ตอนใต้ในปัจจุบัน ตลอด 150 ปีของการพัฒนาการเมืองแม่ฮ่องสอนซึ่งใช้ชีวิตผูกพันกับลำน้ำปายและแม่น้ำ
สาละวินในลุ่มน้ำสาละวิน ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนชาวแม่ฮ่องสอนกับชุมชนชาวไทยใหญ่ในประเทศ
พม่า ซึ่งอาศัยลุ่มน้ำเดียวกันในการดำรงชีวิตรวมถึงการเดินทางไปมาหาสู่ ติดต่อค้าขาย และการ
แลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการของกลุ่มชนทั้งสอง ทำให้เกิดความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นของชาวเมืองในลุ่ม
น้ำแห่งนี้ มากกว่าชาวเหนือในลุ่มน้ำไทยในลุ่มน้ำทางด้านตะวันออกที่มีพัฒนาการมาจากการเป็นหัว
เมืองสำคัญของอาณาจักรล้านนาในอดีตของอนุภูมิภาคล้านนา ทำให้เมืองแม่ฮ่องสอนมีเอกลักษณ์ทาง
วัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะพม่าและศิลปะไทยใหญ่ สะท้อนออกมาในด้านรูปแบบการตั้งถิ่น
ฐาน รูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยใหญ่ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กที่กระจายอยู่ทั่วบริเวณเมือง เมื่อรวม
กับรูปแบบอาคารและการตั้งถิ่นฐานแล้วก่อให้เกิดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมทำให้เกิดความเป็น
เอกลักษณ์ทางด้านศิลปกรรม (เสาวลักษณ์ บุญโพธิ์ธิษฐาน อ่างถึงดร.สุวัฒนา ธาดานิติ, 2540)
นอกจากนั้นยังรวมถึงวิถีชีวิตตามแบบคนไทยใหญ่ที่จะมีความเกี่ยวพันอยู่กับความศรัทธาและความเชื่อ
ทางด้านศาสนาที่สะท้อนออกมาทางด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่เกิดขึ้นทั้งรอบปี ดังจะเห็นได้จาก
ประเพณีปอยส่างลอง(บวชลูกแก้ว) ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีจองพารา(ถวายปราสาทให้พระพุทธเจ้า)
ช่วงออกพรรษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตที่สะท้อนออกมาทางด้านศิลปกรรมและ
วัฒนธรรมที่ยังคงพบเห็นในปัจจุบันของเมืองอย่างชัดเจน

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้บนทิวเขาสลับซับซ้อน ประกอบกับความเป็นเอกลักษณ์ของ
ชนบทร่มเย็นประเพณี วัฒนธรรม ศิลปกรรมรวมถึงสถาปัตยกรรม ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมเมืองที่มี
ความสวยงาม แต่เมื่อมีการตัดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 เพื่อ
เชื่อมการสัญจรสู่เชียงใหม่ทั้งด้านทางทิศเหนือและทิศใต้ในปี พ.ศ. 2535 ถือได้ว่าเป็นการเปิดเมือง เพื่อ

¹ นวลศิริ วงศ์ทางสวัสดิ์ 2532. ภูมิศาสตร์ภาคเหนือ. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ติดต่อจังหวัดใกล้เคียงในภูมิภาคได้อย่างสะดวกมากขึ้น แต่ด้วยความสมบูรณ์ของสภาพธรรมชาติ ความหลากหลายของกลุ่มพืชพรรณธรรมชาติ ความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทยใหญ่ในเมือง รวมถึงความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ กลายเป็นสิ่งดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในเมืองมากขึ้น ซึ่งจะเห็นจากจำนวนนักท่องเที่ยว 209,870 คน ในปี 2541 และมีแนวโน้มของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นถึง 21% ต่อปี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540)

จากสาเหตุดังกล่าวทำให้สร้างความหลากหลายของรูปแบบการท่องเที่ยว² (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542, หน้า 2-5) ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์หรือวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นของเมือง ทำให้เกิดการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดจากรูปแบบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอนขึ้นมาอย่างชัดเจน ทั้งด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมภายในเมือง และด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงนิเวศน์ รวมถึงกิจกรรมที่เป็นผลสืบเนื่องจากการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นการบริการห้องพัก โรงแรม การบริการรถเช่า ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และกิจกรรมอื่นๆที่พัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผลที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือเมืองแม่ฮ่องสอนเกิดการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวที่หลากหลายและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่ที่ตั้งอยู่กลางหุบเขาทั้ง 4 ด้าน จึงทำให้ไม่สามารถขยายตัวออกนอกเมืองได้ ทำให้เกิดความแออัดในบริเวณตัวเมือง และทำให้เกิดความขัดแย้งทางด้านการใช้พื้นที่ ไม่ว่าจะเป็น วัดวาอารามอาคารสิ่งก่อสร้างในรูปแบบไทยใหญ่ที่เป็นเอกลักษณ์ รวมถึงบ้านเรือนของชาวเมืองที่ก่อเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของเมืองกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นใหม่ ที่มุ่งพัฒนาการให้บริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดสถานที่ดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ไปในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น สถานที่ที่มีคุณค่าทางจิตใจที่ก่อให้เกิดความเชื่อในเชิงผิงเมืองและการตั้งถิ่นฐานถูกบุกรุก และทำลายลง

จากปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอนได้มีผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพอย่างชัดเจน และกำลังจะส่งผลกระทบต่อลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมือง ซึ่งจะได้จากปัจจุบันกิจกรรมทางประเพณีที่สำคัญของชาวแม่ฮ่องสอนอันได้แก่ ปอยส่างลอง หรือจองพารา ถูกนำมาส่งเสริมการท่องเที่ยวของเมืองแม่ฮ่องสอนมากขึ้น ซึ่งแต่เดิมประเพณีดังกล่าวเกิดขึ้นจากความศรัทธาของชาวบ้าน ด้วยเหตุผลดังกล่าวอาจจะสะท้อนให้เห็นว่าลักษณะทางสังคม ค่านิยม การดำเนินชีวิต รวมถึงวิถีวัฒนธรรมของชาวเมืองอาจจะเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เนื่องจากการเติบโตของกิจกรรมที่ให้บริการทางการท่องเที่ยวในเมืองที่เติบโตอย่างต่อเนื่องและขยายตัวอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นตัวการสำคัญของการสร้างความเปลี่ยนแปลงในเมือง จึงเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้เพื่อที่จะ

² รูปแบบการท่องเที่ยว คือ กลุ่มของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มี ลักษณะการท่องเที่ยวแตกต่างกันตามมิติของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งแยกออกเป็น 4 ประเภทคือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติหรือเชิงนิเวศน์ (Natural tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงันทนาการ (Recreation tourism) และรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการประชุมหรือสัมมนา (Convention Tourism)

หาประเด็นของผลกระทบทางด้านสังคมจากข้อมูลจริงในพื้นที่ และเพื่อให้ประชาชนภายในเมืองแม่ฮ่องสอนผู้ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวเป็นผู้ที่ประเด็นปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นในเมือง เพื่อนำไปสู่การศึกษาในประเด็นดังกล่าว และเพื่อร่วมกันหาแนวทางการป้องกันปัญหา การแก้ปัญหา และการพัฒนาเมืองในอนาคตที่ประสานการอนุรักษ์เมืองอย่างเหมาะสม เพื่อดำรงรักษาคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรมและแหล่งศิลปกรรม อันจะก่อให้เกิดองค์ประกอบเมืองและสภาพแวดล้อมเมืองที่คงความเป็นเอกลักษณ์อันดั้งเดิมของเมืองแม่ฮ่องสอนอย่างลงตัวและยั่งยืน

คำถามวิจัย

“ผลกระทบจากการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นในเขตชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอนอย่างไร และชุมชนจะมีข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการกับผลกระทบนั้นอย่างไรบ้าง”

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษามุมมองของคนในเขตชุมชนเมือง ที่มีต่อการท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษาประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ในเขตชุมชนเมือง
3. เพื่อจัดลำดับความสำคัญของประเด็นผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นภายในเขตชุมชนเมือง
4. เพื่อให้ได้ข้อสรุปถึงประเด็นผลกระทบที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึกและหาแนวทางจัดการ ด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระยะต่อไป

ผลคาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลด้านพัฒนาการของการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน
2. คนในชุมชนทราบและตระหนักถึงประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. ได้ผลการจัดลำดับความสำคัญของประเด็นผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น
4. ชุมชนได้แนวทางที่จะนำไปสู่การศึกษาแนวทางการจัดการผลกระทบโดยผ่านงานวิจัยและงานพัฒนาในระยะต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

1.ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วยชุมชนในเขตเทศบาลที่เรียกว่า ป๊อก จำนวน 7 ป๊อก ซึ่งประกอบด้วย ป๊อกกาตเก่า ป๊อกกลางเวียง ป๊อกหนองจองคำ ป๊อกจำดี ป๊อกตะวันออก และป๊อกปางลื้อ ซึ่งในโครงการนี้จะเน้นการศึกษาเชิงลึกกับป๊อกกาตเก่าเป็นหลัก ในขณะที่ ป๊อกอื่นๆเข้ามาร่วมศึกษาเรียนรู้และขยายผลต่อหลังสิ้นสุดโครงการ

สาเหตุที่ศึกษาในเชิงลึกกับป๊อกกาตเก่าก่อนเนื่องจาก

- 1) เป็นชุมชนโบราณที่ตั้งมาพร้อมกับเมืองแม่ฮ่องสอน
- 2) เป็นชุมชนที่เห็นพัฒนาการของผลกระทบค่อนข้างชัดเจน
- 3) ชุมชนมีการจัดการภายในที่เป็นระบบ และผู้นำมีความเข้มแข็ง
- 4) การมีส่วนร่วมในช่วงการพัฒนาโครงการมีมากกว่าชุมชนอื่น

2.ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ความเป็นมา พัฒนาการ ของการท่องเที่ยวภายในเมือง
- ศึกษาในเชิงวิเคราะห์ ในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเมืองที่มีผลต่อกิจกรรมทางสังคม รวมถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น
- เพื่อเสนอสร้างและสรุปประเด็นผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในเมือง ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึกและการจัดการกับผลกระทบจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ที่มีความสำคัญทางด้านศิลปวัฒนธรรมของเมืองแม่ฮ่องสอน โดยที่จะเป็นการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น และสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิซึ่งจะแยกเป็นพัฒนาการการท่องเที่ยวซึ่งจะมีผลต่อสภาพสังคม และวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น เพื่อศึกษาถึงรูปแบบกิจกรรมทางสังคมของเมืองและความเชื่อมโยงกับพื้นที่ที่มีความสำคัญเชิงวัฒนธรรมในเมือง โดยที่จะศึกษาจากการสำรวจพื้นที่จริงร่วมกับการ ใช้แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ และการออกแบบสอบถาม

3.สร้างประเด็นปัญหาทางสังคมจากการ จัดเวทีการประชุมของกลุ่มป๊อกต่างๆ เพื่อสร้างประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยการจัดเวทีถอดองค์ความรู้จากประชาชนในป๊อก ซึ่งจะเป็นการสร้างประเด็นปัญหา

- 4.วิเคราะห์และอธิบายผลที่ได้จากประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการถอดความรู้ของชุมชนกับสภาพข้อมูลจริงในพื้นที่ รวมถึงการคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต
5. สรุปและลำดับความสำคัญของประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการศึกษา
6. กำหนดประเด็นผลกระทบที่สำคัญที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึก จากผลการศึกษา

ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลปฐมภูมิ

- (1) ข้อมูลที่ได้จากการประมวลผลจากแผนที่ รูปถ่ายทางอากาศ และข้อมูลDigital file เพื่อใช้ร่วมกับระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ซึ่งจะเป็นข้อมูลเชิงพื้นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานและแหล่งชุมชน และเส้นทางคมนาคมขนส่ง
- (2) ข้อมูลจากการสำรวจในพื้นที่ศึกษา โดยการสังเกต การบันทึกภาพ และการบันทึกตำแหน่งโดยใช้เครื่องกำหนดพิกัดโลกด้วยดาวเทียม (GPS) เป็นข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดิน และพื้นที่ในเมือง นอกจากนี้ยังเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการประมวลผลโดยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์อีกด้วย
- (3) ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการสัมภาษณ์และการจัดเวทีถอดองค์ความรู้ของประชาชนภายในเมือง
- (4) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจาก (Key performance) จากผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการท่องเที่ยว ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยใช้แบบนำสัมภาษณ์ในการรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการท่องเที่ยวภายในเมือง รวมถึงการรวมกลุ่มและการรักษาวัฒนธรรมของเมือง

ข้อมูลทุติยภูมิ

- (1) ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการการท่องเที่ยวภายในเมือง โดยได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จดหมายเหตุ ใบบอก เป็นต้น
- (2) ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะกายภาพของเมืองแม่ฮ่องสอน ได้จากข้อมูลจากการสำรวจของฝ่ายปฏิบัติการ สำนักงานผังเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- (3) ข้อมูลสถิติประเภทต่างๆ ได้แก่ ข้อมูลประชากร และข้อมูลเศรษฐกิจ ได้จากสถิติอำเภอและจังหวัด ข้อมูลการค้าของจังหวัด จากสำนักงานสถิติจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- (4) ข้อมูลการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของชุมชน จากเอกสารสรุปการประชุมของชุมชน

(5) ข่าวสาร และสิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ฐานข้อมูลที่รวบรวมข่าวสารเกี่ยวกับ การอนุรักษ์ และวัฒนธรรมของชาวแม่ฮ่องสอน

(6) เอกสารและงานวิจัยที่มีการรวบรวมไว้แล้ว ได้แก่ ข้อมูลลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งจะรวบรวมข้อมูลจาก

- สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สภาวัฒนธรรมเมืองแม่ฮ่องสอน
- สำนักงานท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยประจำภาคเหนือเขต 1 จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักงานผังเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- สำนักงานสถิติจังหวัดแม่ฮ่องสอน

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

เมืองแม่ฮ่องสอน — หมายถึง พื้นที่เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีพื้นที่ 6.3 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยป้อมทั้งหมด 6 ป้อม ได้แก่ ป้อมกาดเก๋ ป้อมกลางเวียง ป้อมหนองจองคำ ป้อมจำดี ป้อมตะวันตก และป้อมปางลื้อ

แผนปฏิบัติการโครงการ ระยะ 6 เดือน

1. จัดประชุมทีมงานที่ทำวิจัย และกลุ่มแกนนำประชาชนในป้อม
2. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ทางด้านวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น เพื่อศึกษาถึงรูปแบบกิจกรรมทางสังคมของเมืองและความเชื่อมโยงกับพื้นที่ที่มีความสำคัญเชิงวัฒนธรรมในเมือง โดยที่จะศึกษาจากการสำรวจพื้นที่จริงร่วมกับการ ใช้แผนที่ รูปถ่ายทางอากาศ และการออกแบบสอบถาม
3. จัดเวทีการประชุมของกลุ่มป้อมต่างๆ เพื่อสร้างประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว โดยการจัดเวทีถอดองค์ความรู้จากประชาชนในป้อม
4. จัดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และสรุปประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการถอดความรู้ของประชาชนกับสภาพข้อมูลจริงในพื้นที่ รวมถึงการคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต
5. สรุปและลำดับความสำคัญของประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึก จากผลการศึกษา โดยการจัดทำเป็นเอกสารรายงานวิจัย

ผู้ที่คาดว่าจะใช้ประโยชน์

1. เครือข่ายชุมชนเมืองแม่ฮ่องสอน
2. สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน
4. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. สภาวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
6. องค์กรชาวบ้านและผู้สนใจ

รายชื่อผู้ร่วมงานวิจัย

1. ทีมวิจัยประกอบด้วย

1. นายอดิสร เรือลม ทำหน้าที่ จัดการโครงการ ออกแบบงานวิจัย ประสานงานหลักในกระบวนการวิจัย และเชื่อมโยงกับผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ
2. นางจำนงค์ สิงห์สุวรรณ ทำหน้าที่ ด้านวิชาการ ฝ้ายข้อมูล ประสานงานระดับพื้นที่ จัดเวทีถอดองค์ความรู้ (ตัวแทน และผู้ประสานงานในป๊อกหนองจองคำ)
3. พรพิศ ศตายุวิภพ ทำหน้าที่ ด้านการเงิน บัญชีโครงการ บันทึกเนื้อหาในการประชุม และประมวล สรุปผล

ที่ปรึกษา

1. คุณธนัย คำกลาง นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. คุณจักกฤษณ์ ประสมเสื่อ นักวิชาการการศึกษา สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดแม่ฮ่องสอน (ตัวแทน และผู้ประสานงานในป๊อกกาตเก่า)

ปฏิทินปฏิบัติการ

ที่	กิจกรรม	เดือนที่					
		1	2	3	4	5	6
1	จัดประชุมทีมงานที่ทำวิจัย	■					
2	ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย	■	■				
3	จัดเวทีการประชุมของกลุ่มแกนนำกลุ่มป๊อก เพื่อสร้างประเด็นปัญหา			■			
4	จัดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึก				■		
5	สรุปและลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาสร้างประเด็นปัญหาที่สำคัญ					■	■

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1. ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน
2. เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน
3. สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. สภาวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
6. โครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน

แผนปฏิบัติการประจำปี ๒๕๖๑

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ ขั้นตอน	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ตัวชี้วัด	ระยะเวลา/งบประมาณ
1. จัดประชุมทีมงานที่ทำวิจัย	- เพื่อสร้างความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน - กำหนดแนวทาง/แผนงานร่วมกัน และ กำหนดบทบาทของคณะทำงาน	- กำหนดประเด็นประชุม - จัดการประชุม - สรุปผลการประชุม	- ทีมงานวิจัยมีความเข้าใจอย่างชัดเจนในการทำงาน - ได้แนวทาง แผนงาน ร่วมกัน - สามารถกำหนดบทบาทชัดเจน	- เอกสารประกอบการประชุม - มีผู้รับผิดชอบงานชัดเจน - สามารถติดตามงานได้	- ประชุมเดือนละ ครั้ง / ครั้งละ 1000 บาท รวมเป็นเงิน 6000 บาท
2. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนกลุ่มเป้าหมาย	- เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นในพื้นที่ศึกษา - ทางด้านสภาพ เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงการท่องเที่ยวภายในเมือง	- สำรวจพื้นที่เบื้องต้น - รวบรวมข้อมูลชุดใหญ่ที่มีที่เกี่ยวข้อง - วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับ การออกพื้นที่จริง	- ทราบถึง สภาพทั่วไปของเมือง - แหล่งสถานที่เกิดจากการท่องเที่ยว - ประเด็นปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้น	- สรุปผล เอกสาร รายงาน สถิติ ที่ได้จากการทำงาน - ได้ข้อมูลครบถ้วน - เพื่อเกิดกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในเวทีระดับต่อไป	- สำรวจพื้นที่ศึกษา 3 ครั้ง / ครั้งละ 3 วัน งบประมาณ ในการสำรวจพื้นที่ครั้งละ 2500 ต่อครั้ง รวมเป็นเงิน 7500
3. จัดเวทีการประชุมของกลุ่มแกนนำกลุ่มป๊อก เพื่อสร้างประเด็นปัญหา	- เพื่อสร้างประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในเมือง - เพื่อระดมปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่จากแกนนำ - สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในเมือง	- กำหนดการประชุมแกนนำ - เพื่อ ประสานงานเบื้องต้นภายในกลุ่ม - ระดมความคิดเห็นทางด้านปัญหาที่เกิดขึ้นภายในเมือง - แอ่งสะท้อน	- ประเด็นปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้น - ภายในเมืองแอ่งสะท้อน - ปัญหาสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประชาชนในเมือง ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	- ตัวประเด็นปัญหาที่ได้ - เพื่อเกิดกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในเวทีระดับต่อไป	- ประชุม 2 ครั้ง / ครั้งละ 1 วัน ครั้งละ 1000 บาท
4. จัดเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่จะนำไปสู่การศึกษาในเชิงลึก	- เพื่อพิจารณาประเด็นปัญหาจากการประมวลผลการประชุมแกนนำ	- นำประเด็นปัญหาที่ได้มาพิจารณา - แสดงความคิดเห็นในปัญหาที่เกิดขึ้น	- ประเด็นปัญหาของประชาชนในวงกว้าง - ความคิดเห็นของประชาชนในวงกว้าง	- ประเด็นปัญหาในวงกว้าง - การระดมความคิดเห็นที่เกิดขึ้นของชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่แนวทาง การแก้ปัญหาในอนาคต	- ประชุม 1-2 ครั้ง ตามเงื่อนไขของเวลา ที่จะสรุปผล ครั้งละ 2000 บาท

แผนปฏิบัติการโครงการ ระยะ 6 เดือน (ต่อ)

กิจกรรม	วัตถุประสงค์	วิธีการ ขั้นตอน	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	ตัวชี้วัด	ระยะเวลา/งบประมาณ
5.สรุปและลำดับความสำคัญของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาสร้างประเด็นปัญหาที่สำคัญ	- แลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างประชาชนในพื้นที่ - เพื่อสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นภายในเมือง - สรุปปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว - จัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ได้	- แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและองค์ความรู้ระหว่างกลุ่ม - สรุปประเด็นปัญหาเบื้องต้น - นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากการประชุมถอดความรู้ มาประมวลผล - นำปัญหาที่ได้จากการประมวลผลมา วิเคราะห์ร่วมกับพื้นที่จริง - จัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการท่องเที่ยว ที่มีต่อสังคมเมือง - โดยการสรุปประเด็นร่วมกับตัวแทนกลุ่มบิอก	- การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของปัญหาที่เกิดขึ้น - ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อทางสังคมกับประชาชนในเมือง - ลำดับความสำคัญของแต่ละปัญหา เพื่อใช้ในการศึกษาเชิงลึกต่อไป - เกิดข้อตกลงของบิอกในการแก้ไขปัญหาเบื้องต้นร่วมกัน - สามารถจัดงานวิจัยเพื่อการศึกษานเชิงลึกซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาต่อไป	- ผลสรุปของปัญหาทางสังคม - ลำดับปัญหาทางสังคม ตามความรุนแรง	เวลา 1 เดือน

บทที่ 2

สภาพสังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นในเมืองแม่ฮ่องสอน

สภาพสังคมของชาวแม่ฮ่องสอนนั้นมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากสภาพสังคมของเมืองอื่นในภูมิภาค เนื่องจากชาวแม่ฮ่องสอนส่วนใหญ่จะเป็นชาวไทยใหญ่ ซึ่งเรียกตัวเองว่า ไต ซึ่งกลุ่มคนไตนั้นจะอาศัยอยู่ในลุ่มน้ำแถบนี้มาตั้งแต่เริ่มตั้งเมืองแม่ฮ่องสอนบริเวณบ้านปางหมู และย้ายมาตั้งเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน ชาวไทยใหญ่ที่แต่เดิมอาศัยอยู่ภายในหมู่บ้านเพียงไม่กี่หลังคาเรือนได้ถูกรวบรวมให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนในบริเวณลุ่มน้ำปายและลุ่มน้ำแม่ฮ่องสอนนั้น พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงระบบการปกครองตนเองที่อิงอยู่กับหลักคำสอนของพุทธศาสนา เนื่องจากชาวไตจะเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมโดยจะสะท้อนออกมาในรูปแบบของการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้เกิดจารีตและวิถีปฏิบัติที่แตกต่างออกไป ซึ่งสามารถแยกตามรายละเอียดดังนี้

1. การปกครอง มีปู่แค้น (กำนัน) ปู่กำหรือปู่แก่ (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้ปกครองดูแลในตำบลและหมู่บ้านโดยจะมีนาของหมู่บ้านให้ปู่แค้นและปู่แก่ได้ทำกิน นอกจากนั้นจะมีผู้อาวุโสเป็นที่เคารพนับถือได้เป็นที่ปรึกษาในกรณีต่าง ๆ เรียกว่าจองอุปเก่า (คหบดี) ซึ่งปัจจุบันตำแหน่งปู่แค้น หรือปู่แก่ได้เปลี่ยนแปลงเป็น กำนัน และผู้ใหญ่บ้านตามการปกครองในปัจจุบัน แต่ความสำคัญของปู่แค้น และปู่แก่ยังคงมีอยู่ในหมู่บ้านชาวไต

2. ความเป็นอยู่ เป็นชีวิตเรียบง่าย สงบ ร่มเย็นตั้งแต่เกิดจนตายการเป็นอยู่จะผูกพันอยู่กับพุทธศาสนา วัยเด็ก (อายุ 8-15 ปี) จะให้บรรพชาสามเณร(สาบลอง) ประมาณ 18-20 จะสึกเพื่อไปช่วยครอบครัวทำงาน หากสามารถบวชจนอายุครบ 20 ปี บริบูรณ์ จะถือว่าเป็นคนเก่งและมีบุญ เพราะส่วนใหญ่จะไม่ผ่านระยะวัยรุ่นไปได้ ถ้ามีสามเณรอายุครบ 20 ปี จะมีผู้ประสงค์จะเป็นเจ้าภาพอุปสมบทให้มากมาย ส่วนใหญ่ถ้าผู้ปกครองมีฐานะดีพอประมาณจะไม่ปล่อยโอกาสให้คนอื่นเป็นเจ้าภาพ

วัยหนุ่มสาว(อายุ 15-40 ปี) จะเป็นวัยมีครอบครัวและทำงานสะสมทรัพย์ไว้ใช้ในวัยชรา คนในวัยนี้จะเร่งสร้างฐานะให้มั่นคง เป็นกำลังของครอบครัว ช่วยเหลือกิจกรรมสังคมและเลี้ยงดูผู้ปกครอง บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ที่ทำงานไม่ได้

วัยสูงอายุ (อายุ 40 ปีขึ้นไป) ชาวแม่ฮ่องสอนจะหันหน้าเข้าหาวัด เริ่มด้วยการไปนอนวัดรักษาอุโบสถศีล ในวันธรรมสวนะ สนทนาธรรม ปฏิบัติพัฒนาจิต (นับลูกประจำ) เมื่อเริ่มเข้าวัดแล้วจะลดอบายมุขต่าง ๆ ถือศีล 5 อย่างเคร่งครัดจะไม่ได้นอนวัดก็ตาม วัยสูงอายุนี้นับเป็นวัยแสวงหาหนทางสงบในชีวิตตามแนวพุทธศาสนา มีปฏิปทาน่าเคารพเลื่อมใสของคนทั่วไป หากผู้สูงอายุในวัยที่ควรจะนอนวัดแล้ว

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวแม่ฮ่องสอนจะเชื่อมต่อกันไป ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยสูงอายุ และมี
กิจกรรมเชื่อมคนในสังคมได้เป็นอย่างดี คือ ความมกตัญญูต่เวที่ ต่ารู้หน้าทีและถือปฏิบัติกันเป็น
อย่างดีทุกคน คือวัยเด็กเชื่อฟังผู้ใหญ่และศึกษาหาความรู้ วัยหนุ่มสาวทำงานเลี้ยงดูผู้ที่เคยเลี้ยงมา
วัยสูงอายุทำตัวให้น่าเลื่อมใสเป็นที่ปรึกษาที่น่าเคารพของลูกหลาน

3. การกินการอยู่ ชาวแม่ฮ่องสอน รับประทานอาหารแบบเรียบง่าย ประหยัด อาหารการกินได้มาก
จากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เมื่อนำมาเป็นอาหารไม่ได้ปรุงแต่งให้ผิดจากวัตถุดิบมากนัก พยายามคง
สภาพและคุณค่าของธรรมชาติไว้ให้มาก ชาวแม่ฮ่องสอนดั้งเดิมนิยมรับประทานข้าวเจ้า ไม่นิยม
รับประทานข้าวเหนียวเหมือนชาวล้านนา ข้าวเหนียวมีไว้สำหรับทำขนม

วิธีปรุงอาหารไม่สลับซับซ้อน มีประเภทต้ม แกง ยำ ทอด อบ เครื่องปรุงประกอบด้วยสิ่งที่
ได้จากธรรมชาติ เช่น พริก เกลือ หัวหอม กระเทียม ข่า
ตะไคร้ ฯลฯ และที่ขาดไม่ได้ คือถั่วเน่า(ถั่วเหลืองแผ่น) ซึ่ง
ใช้แทนกะปิ

สำหรับขนมหวาน จะมีหลายอย่างซึ่ง
ประกอบด้วยวิธีการแบบพื้นเมือง เช่น อะละหว่า
ข้าวมูนปาด เปงม่ง ส่วยพะมื่น ข้าวมูนจ๊อก ข้าวมูนแต่น
ข้าวมูนช่วย ข้าวเม็ดก่าย ข้าวแต่น โดยจะใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติในท้องถิ่น เข้ามาประกอบ

วิธีรับประทาน โดยมากมักจะรับประทานพร้อมกันทั้งบ้าน นั่งล้อมวงกันมีถาดหรือโคกใส่
กับข้าววางตรงกลาง ส่วนข้าวจะให้จานเฉพาะตัว แต่เดิมนิยมเปิบข้าวด้วยมือ ส่วนช้อนมีไว้ใช้
ส่วนกลางสำหรับตักกับข้าวมาใส่จานข้าวและชดน้ำแกง

4. การหาความรู้ ในอดีตชาวแม่ฮ่องสอนได้รับความรู้ด้านหนังสือและวิชาชีพจากครอบครัว
และวัด ผู้ที่มีโอกาสบวชเรียนก็จะได้เรียนหนังสือ มีความรู้ในวิชาหนังสือและวิชาชีพอื่น ๆ ผู้ที่ไม่ได้
บวชเรียนจะใช้วิชาชีพโดยการเป็นลูกมือให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือผู้ชำนาญในอาชีพนั้น ๆ

ชาวไต มีชีวิตความเป็นอยู่ง่าย ๆ อยู่กับธรรมชาติ ชอบทำบุญ ฟังพาดำชัยซึ่งกันและกัน
ภายในชุมชน มีอะไรก็แบ่งปันกัน เมื่อมีงานก็จะช่วยเหลือ

5. กีฬามวยราช ชาวไตเป็นผู้มีกีฬามวยราชที่งดงาม นับตั้งแต่มวยราชในการแต่งกายทั้ง
ชายหญิง เสื้อผ้าจะปกปิดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายแทบทุกส่วน จะเห็นเพียงส่วนศีรษะ มือและเท้า
เท่านั้น ทั้งกางเกงชายและผ้าขึ้นของหญิงจะยาวกรอมเท้า เลือดคดกลมปิดหน้าอกแขนยาวถึงข้อมือ
จึงนับได้ว่าเป็นการแต่งกายที่สุภาพมาก

มวยราชในการพูดจา มีภาษาพูดที่สุภาพ เมื่อจะวิสาสะกับผู้ใดก็จะดูวัยของผู้ที่จะพูดด้วย
สมควรที่จะให้เกียรติเรียกเขาว่าอย่างไรจะยกย่องให้เกียรติ คำแทนชื่อตนเองที่สุภาพจะให้คำว่า
"ข้า" คำขานรับให้คำว่า "อ้อ" คำที่ใช้เรียกขาน มวยราชในการต้อนรับเมื่อมีแขกมาบ้าน จะเชิญนั่งใน

ที่สมควรแล้วจะไปยกขึ้นหมาก, พลุ เมื่อน้ำชา ชนมมารับรองแขก ตามแต่อัธยาศัยของแขกจะชอบสิ่งไหน เมื่อแขกอยู่จนถึงเวลาที่อาหารสุก ก็จะเชื้อเชิญแขก ร่วมวงรับประทานอาหารด้วย ในสมัยก่อน การคมนาคมไม่สะดวกเหมือนเช่นปัจจุบันหากมีแขกเดินทางมาจากต่างหมู่บ้าน หรือต่างเมือง ก็จะเชื้อเชิญแขกไปพักที่บ้านตน และเลี้ยงดูแขกเหมือนกับเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของครอบครัว แขกจะอยู่กี่วันก็ได้ เจ้าของบ้านก็ยินดีต้อนรับไม่ถือเป็นการสิ้นเปลืองและมีความจริงใจต่อกัน (จากการสัมภาษณ์ คุณสายหยุด-คุณอำไพ ประสิทธิ์กุล วันที่6 ธันวาคม 2546)

6. การปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม ในหมู่บ้านหนึ่งประกอบด้วยบุคคลที่ทำหน้าที่แก่ส่วนรวม ตามลักษณะต่าง ๆ คือ “จเร” หมายถึง ผู้เชี่ยวชาญการอ่านหนังสือจะได้รับเชิญไปอ่านคัมภีร์ในการจัดงานต่าง ๆ ของชุมชน และเจ้าภาพจะจ่ายค่าตอบแทนเหมือนการนิมนต์ พระสงฆ์ทำพิธีศาสนาต่าง ๆ

“ปู่เจ้าเมิง” แต่ละหมู่บ้านจะมีเจ้าเมิง (ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง) และมีคนดูแลประจำ เรียกว่า “ปู่เจ้าเมิง” มีนาให้ใช้ผลประโยชน์ได้

“แกเหมือง, แก่ฝ่าย” เป็นหัวหน้าดูแลเหมืองฝ่าย เจ้าของที่ดินที่ใช้น้ำจากฝายนั้น ๆ จะให้ข้าวเป็นค่าตอบแทนสำหรับแก่ฝ่าย ตามอัตราที่ตกลงกัน

“แม่เก็บ” หมอตำแยประจำหมู่บ้าน ไม่มีนาให้เก็บผลประโยชน์ ผู้ใช้บริการจะให้ผลประโยชน์ตามฐานะ โดยวิธีชูกมือ (ล้าง หรือ รดน้ำที่มือ) พร้อมทั้งให้ข้าวสาร เงิน หรือสิ่งอื่นตามสมควร

“สล่า” (แพทย์แผนโบราณ) ทำหน้าที่หมอประจำหมู่บ้าน ได้ผลประโยชน์ในลักษณะเดียวกันกับหมอตำแย ส่วนมากไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ มุ่งรักษาคนไข้ให้หายเป็นการพึ่งพาอาศัยกัน ในชุมชนเท่านั้น

คนเผาศพ เรียกว่า “ป้อมจันดา” ได้ผลประโยชน์จากเจ้าภาพตามฐานะของเจ้าภาพ ไม่ได้กำหนดอัตราไว้

“สล่าส่อ” (ปูล่าม) หมายถึง บุคคลที่ได้รับคัดเลือกจากผู้ใหญ่ หรือ กำนัน เพื่อเป็นบุคคลที่บอกหรือป่าวประกาศเรื่องต่าง ๆ ไปตามถนนในหมู่บ้านเป็นจุด ๆ ทั้งงานในราชการ งานส่วนรวม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งสล่าส่อต้องรับคำสั่งจากผู้ใหญ่บ้าน หรือ กำนันจึงจะออกไปเดินส่อได้ ทุกหมู่บ้านจะต้องมีสล่าส่อประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน มีผู้ช่วยสล่าส่ออีก 1 คน ซึ่งสล่าส่อได้เคยมีมาแล้วประมาณ 150-200ปี การสรรหาบุคคลที่จะมาเป็นสล่าส่อนั้น ส่วนมาจะคัดเลือกจากผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ บุคคลในหมู่บ้านที่มีคุณสมบัติสมควรที่จะเป็นสล่าส่อ โดยกำนัน หรือ ผู้ใหญ่บ้าน หรือ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้คัดเลือก

7. วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญของคนไทยใหญ่

ประเพณีในรอบปี (12 เดือน) ของชาวไตมีบ่อเกิดจากความเชื่อถือศรัทธาในพุทธศาสนา กำหนดไว้ในแต่ละเดือน ดังนี้

เดือน 1 เดือนอ้าย หรือ "เหลินเจ้ง" หรือเหลินเก้ง ตรงกับเดือนธันวาคม ดังนั้นในเดือน 1 นี้ จึงเป็นเดือนที่พุทธศาสนิกชนทำบุญถวายข้าวใหม่แด่พระภิกษุสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย เรียกว่า "กาบขอมอู" เป็นประเพณีทำบุญถวายข้าวใหม่สืบมาจนปัจจุบัน การทำบุญข้าวใหม่จะทำที่บ้านหรือที่วัดก็ได้ โดยเชิญแขกมาร่วมทำบุญ นอกจากนี้จะมีการทำบุญหลัวข้าวปุก "ข้าวดำคลุกกับงา" คนไตจะใช้น้ำคั้นสมเกลือรับประทานกับน้ำอ้อย

เดือน 2 เดือนยี่ หรือ "เหลินก่า" เดือนนี้ชาวไตก่า คือถือปฏิบัติว่าจะไม่นำข้าวออกจากยุ้งฉาง ตรงกับเดือนมกราคม เป็นเดือนที่พระสงฆ์อยู่ปริวาสกรรมและมานิติ ชาวบ้านเรียกว่า พระภิกษุสงฆ์เข้าปริวาส หรือเข้ากรรม มีพิธีตักบาตร "ลองก่า" พระสงฆ์จะไปพักนอนเข้าปริวาสในกระต๊อบฟางข้าว หรือในกลดตามป่าหรือทุ่งนา ซึ่งคณะศรัทธาเป็นผู้จัดสถานที่ให้พักตลอดจนที่ทำบุญตักบาตร ห้องน้ำห้องส้วม พระสงฆ์ทุกรูปจะเข้าร่วมพิธีสวดกรรมฐานในตอนกลางคืนทุกคืน มีศรัทธาญาติโยมผู้เฒ่าผู้แก่จะเข้าร่วม และถือศีลแปด หลายแห่งเข้าปริวาสกรรมในป่าช้า และมีการทอดผ้าป่าหาจตุปัจจัยปรับปรุงป่าช้า ในการทำบุญมีการถวายอาหารเช้าอาหารเพล รับประทานอาหารทุกวัน ตามที่ได้ตกลงว่าจะ ทำ 7 วัน หรือ 15 วัน ส่วนศรัทธาประชาชนก็ถือโอกาสทำบุญทำทานถวายอาหารบิณฑบาตและเสนาสนะแด่พระสงฆ์ที่อยู่วิวาส

เดือน 3 หรือ "เหลินสาม" เป็นฤดูถวายไม้โหล (พื้) ถวายข้าวหย่ากั (ข้าวเหนียวแดง) นิยมทำข้าวเหนียวแดงถวายวัดและถวายกองโหลในวันเพ็ญเดือน 3

แต่เดิมการทำข้าวหย่ากั นึ่งข้าวสุกแล้วนำไปคลุกน้ำอ้อย ถ้าทำมากคลุกในกะทะใหญ่ช่วยกันกวนหลายคนจนได้ที่ นำถั่วลิสงที่กะเทาะเปลือกออกผสมคลุกเคล้าตอนใส่น้ำอ้อยหรือน้ำตาล แล้วขูดมะพร้าวโรยหน้าอีก บางตำราคั้นน้ำกะทิเคี่ยวพอมันแตก เอาข้าวสุกที่นึ่งคลุกน้ำกะทิคนให้เข้ากันทิ้งไว้บนเตาถ่านไฟพอสุกเหนียวจึงตักออกใส่ถาดเอาตองทับผิวหน้าให้เรียบเสมอกัน รอให้เย็นจึงตัดเป็นก้อนสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนใส่ห่อไปทำทาน การทำบุญทำทานข้าวหย่ากันี้มักจัดรวมกันเป็นหมู่บ้าน รวมกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันแล้วจะมีการใส่เกวียน ใส่รถ หรือแบกหาม ถ้าขบวนใหญ่ดีมือกลองแพไปแจกจ่ายในหมู่บ้านโดยทั่วถึงกัน

การทำบุญถวายกองโหลพารา คือเอาไม้เนื้ออ่อน มีไม้เนื้อ "นุ่น" ไม้สาแลไม้กฤษณา บางแห่งใช้ไม้ไผ่ขูดเปลือกออกแล้วนำมาก่อฐานสี่เหลี่ยมคอกหมู ทลายแหลมขึ้นไปเป็นรูปเจดีย์ มีฉัตรเป็นยอด ไตเรียกว่า "ทีหึ่ง" คือฉัตร 5 ชั้นประดับ

ด้วยดอกจ้าก่า นำไม้ไผ่มาขัดราขั้วตรงทั้งสี่มุมปักหน่อกล้วยหน่ออ้อย การเผากองโหลใช้ไฟมาล่อ

“บ้องไฟลั่น” มีตาตรงกลางตอกดินเป็นทั้งสองข้างใช้ดินเหนียวปิดเจาะรูขนวนทั้งสองข้าง ผูกเส้นลวดจากที่เมาเป็นหางของไหล

เดือน 4 หรือ “เหลินสี่” เดือนนี้จะมีประเพณีปอยสา่งลองและปอยจางลอง เพื่อแสดงความยินดีที่ได้รับเสด็จพระพุทธเจ้า ชาวไตจะจัดงานประเพณีเดือน 4 เพื่อบูชาตัวแทนพระพุทธเจ้า เช่น พระธาตุเจดีย์กิติ พระพุทธรูปเจดีย์กิติ พระบรมฉายาลักษณ์เจดีย์กิติมีอยู่ ณ ที่ใด ศรัทธาพุทธบริษัทก็จะพากันไปทำบุญเป็นงานรับเสด็จ พระพุทธเจ้าเช่นในสมัยพระพุทธกาล

เดือน 5 หรือ “เหลินห้า” มีปอยเหลินห้า ปอยชางกย่าน ปอยจาตีช่าย ตรงกับเดือนเมษายน เป็นเดือนที่เปลี่ยนศักราชใหม่ในช่วงนี้จะมีงานปอยจาตีช่าย “เจดีย์ทราย” ที่วัด จะมีการขนทรายเข้าวัด มีการถวายขนมเทียน ขนมจ็อก มีการขนน้ำเจ้าพร้า(สร่งน้ำพระ) ตลอดจนถึงพระสงฆ์ ขอขมาและดำหัวผู้เฒ่า ผู้แก่ ขอขมาพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ นอกจากนี้จะมีการละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น เล่นหมากนิม (สะบ้า) หมากขว้าง หมากกอนหมากอื่นของหนุ่มๆสาวๆ จะมีการเล่นน้ำสงกรานต์ “เหลินห้า” ปอยชางกย่าน ส่วนผู้สูงอายุ ในวันขึ้น 14-15 ค่ำจะพากันไปฟังธรรม จำศีลนอนวัด ถือศีล 8 มีการทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระพุทธรูปรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อขอพรปีใหม่ให้มีโชคลาภอยู่เย็นเป็นสุข เจริญด้วยจตุรพิธพร 4 ประการ มีอายุ วรรณะ สุขะพละ ปฏิภาณธรรมาสมบัติตลอดไป พอถึงเดือน 5 ชาวประชาจึงพากันทำโกมโบ้(โคมรูปดอกบัว) ไปบูชาตามวัดวาอารามต่าง ๆ ยึดถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

หลังจากงานสงกรานต์ จะมีการประกอบพิธีทำบุญหมู่บ้านเรียกว่า “งานวานปะลึก” โดยนิมนต์พระสงฆ์ไปทำพิธีเจริญพระพุทธมนต์สี่มุมเมือง ชาวบ้านจะนำน้ำมันส้มป่อย พร้อมทั้งไม้ดอก ทำเป็นตาแหลวใบหนามเจ็ดเจือ ใบผักกุ่ม ใบปानแซ ใบถั่วแระ โดยนำใบหญ้าคามมาทำเป็นเชือกสำหรับนำไปแขวไว้ที่ประตูบ้าน ในขณะที่ทำพิธีจะมีคนนำตาแหลวไปปักไว้ที่หัวบ้านท้ายบ้าน ห้ามคนในออก ห้ามคนนอกเข้า เมื่อพิธีเสร็จจะยิงปืนเป็นสัญญาณให้รู้กันทั่วและจะมีเครื่องเซ่นใส่กระทงใหญ่ เรียกว่า สะตวงนำส่งทั้งสี่ทิศ

ประเพณีเดือน 5 นอกจากจะมีการวานปะลึกแล้ว จะมีการนำน้ำมันส้มป่อยไปรดน้ำศาลเจ้าพ่อหลักเมืองและขมา มีการรวบรวมเงินภายในหมู่บ้าน เพื่อทำกิจกรรมขอขมาศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เรียกว่า “เงินอ่านเค็ก” จะทำปีละครั้ง

เดือน 6 หรือ “เหลินหก” มีงานประเพณีปอยจาตีหรือกองมูทราย ปอยบอไฟ ปอยชอมต่อไหลง(มอปลายาส) งานทำบุญในวันเพ็ญเดือน 6 วันวิสาขบูชา จะมีการถวายเจดีย์ทราย ไต (ไทยใหญ่) เรียกว่า “ปอยจาตีช่าย” มีการแจกข้าวห่อแล้วมีการจุดบ้องไฟ ตอนเช้าจะมีถวายข้าวมธุยาวาส (คนไตเรียกว่า “ชอมต่อไหลง”) คือถือนถวายข้าว 49 ก้อน ถือนว่า ไถบุญมาก ไถอานิสงส์ “อะกโยก้าฮอง แสนก้าผ่า”(อานิสงค์ 1 แสนกัลป์)ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ธรรมะ หรือลึกลงเรื่อง นางโหมถามโผ ในวัน

เดือนเพ็ญนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่ไปจำศีลแปด นอนวัดฟังธรรมเรียกว่า “ดอมลิก”ที่วัด ชาวไตในกลุ่ม พุทธศาสนิกชน จึงพากันทำบุญก่อเจดีย์ทรายถวายห่อข้าวห่อแกงเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน

เดือน 7 หรือ “เหลินเจ็ด” เป็นเดือนที่ชาวนาเตรียมทำนา “ตอกฝอย ลางห่อง” ตรงกับเดือน มิถุนายน เป็นเดือนที่พระสงฆ์จัดให้มีจำแนปอย(ปุจฉา - วิสัชนา) ศึกษาค้นคว้า ชักถามในเรื่องพระ ธรรมคำสอนและวิชาการต่าง ๆ เดือน 7 เป็นเดือนที่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรองในหลักโมกขธรรมตาม จริตตรัสรู้ โดยเฉพาะหลักปฏิจจสมุปบาท ซึ่งเป็นวัฏจักรของสังสารวัฏ จนถึงหลักความจริงแห่งความ หลุดพ้น 4 ประการ(อริยสัจ 4)ตลอดเดือน 7 นี้ เป็นเดือนแห่งการทบทวนหลักโมกขธรรมของ พระพุทธเจ้า เดือนนี้ชาวนาต่างเตรียมตัวทำนากัน มีการตอกฝอย “ทำเหมืองฝาย” ลางห่อง “ขุดลอก ร่องน้ำ” เพื่อท่อน้ำเข้านา จึงว่างเว้นจากงานประเพณี

เดือน 8 หรือ “เหลินแปด” ตรงกับเดือนกรกฎาคม เป็นฤดูที่มีการบรรพชาอุปสมบทกันมาก เป็นเดือนที่พระสงฆ์อธิษฐานอยู่จำพรรษา เดือนนี้วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เป็นวันอาสาฬหบูชา ตรงกับ วันที่พระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมจักร ดังนั้น ตามประเพณีใด ผู้เฒ่าผู้แก่ตลอดถึงผู้ที่สนใจ ปฏิบัติ ธรรมจะพากันไปจำศีลที่วัด ที่เรียกว่า กำศีล-นอน-กยง ซึ่งจะไปปฏิบัติในวันพระตลอดฤดูเข้าพรรษา 3 เดือน ในขณะเดียวกัน ชาวไตจะมีการทำบุญในวันโกนวันพระเรียกว่า “ปอยจำกะ” จะมีเจ้าภาพ จัดงานตีฆ้องกลองกันยาวนานดอกลำไย รับประทานผลไม้ ตลอดถึงน้ำสัมน้ำหวาน ไปถวายพระและผู้จำศีลที่ เรียกว่า “พ่อศีล แม่ศีล”พร้อมกับขอมนิมนต์พระภิกษุสงฆ์ สามเณรและเชิญผู้ที่จำศีลไปรับประทาน อาหารเช้าในรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งบางที่วันรุ่งขึ้นจะมีการแจกข้าวห่อแก่ผู้จำศีล เรียกว่า “หลูปอยจำกะ” ทำ ทานงานปอยจำกะ

เดือน 9 หรือ “เหลินเก้า” ตรงกับเดือนสิงหาคม ภาษาพม่าเรียกว่า “คยองละ” เป็นเดือนที่ทำ สลากภัตตร เดือน 9 เป็นฤดูที่ชาวนาไปทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่จะออกไปทำนาดังแต่เช้า กว่าที่จะ กลับมาบ้านเป็นเวลาเมื่อค่ำ ผู้คนส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเตรียมภัตตาหารไปถวายพระที่วัดเรียกว่า “ส่งข้าว ขอม” ดังนั้น ในบางหมู่บ้านจึงได้กำหนดเวรส่งข้าวขอมพระ ในหมู่ผู้ที่ไม่ต้องไปทำนา เรียกว่า “ปอยจำ ก้อก” โดยใช้กระบอกลำไยเป็นสัญญาณตกลงกันว่า ถ้ากระบอกลำไยตกอยู่บ้านใคร บ้านนั้นต้องเป็นธุระ นำภัตตาหารไปถวายพระในวันรุ่งขึ้น เมื่อทำเสร็จนำกระบอกลำไยไปมอบต่อให้บ้านอื่นเป็นการนัดหมาย กันไว้ เพื่อผลัดเปลี่ยนกันแบ่งภาระในการส่งข้าวพระ

เดือน 10 หรือ “เหลินสิบ” ตรงกับเดือนกันยายน พุทธบริษัทจะจัดให้มีการทำบุญ “ขอมต่อ หลวง”(พุทธมหาปินทบาต)พร้อมทั้งถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ตลอดจนทำบุญตัก บาตรแบบข้าวสารล้นบาตร เป็นงานยิ่งใหญ่ในรอบปี มีความเชื่อว่า อาณิสสแห่งการทำบุญเช่นนี้จะ ส่งผลให้งานกสิกรรมมีผลผลิตมากเลี้ยงสัตว์จักพรรหลาย จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์เงินทองและข้าพาส บริวาร

เดือน 11 หรือ “เหลินสิบเอ็ด” มีการทำบุญให้ผู้ตาย “แฮนซอมโก้จา” ตรงกับเดือนตุลาคม เป็นเดือนที่พุทธบริษัทชาวไทพากันจัดงานประเพณีเป็น 2 ช่วง ช่วงแรกตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นงานทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย เรียกว่า “แฮนซอมโก้จา” ซึ่งตายในรอบปีที่ผ่านมา อีกครั้งหนึ่ง ภายหลังจากการแฮนซอมใจขาด 7 วัฒนธรรมจากวันตาย จัดทำโดยสามภรรยา บุตรหลาน ตลอดจนญาติอื่น ๆ ของผู้ตาย ถือว่าเป็นแสดงถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ตายเป็นพิเศษ นอกจากนี้เชื่อว่า การแฮนซอมอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตายจะได้านิสงส์ทั้งผู้นำ และผู้วายชนม์ โดยผู้ทำจะได้บุญ ส่วนผู้ตายจะได้ อานิสงส์จากการทำบุญ หากตกอบายภูมิก็จะได้พ้นทุกข์เวทนาจากการเป็นเปรต และสัตว์นรก เนื่องจากผู้ทำจะถวาย “ลิกซุดตะ”(หนังสือสูตรและคำสอน ตูง)

คำสอนจะทำจากกระดาษ ผ่า ไม้ ค้าย กระเจก สังกะสีฉลุ เป็นลวดลาย จะทำแบบง่าย ๆ ที่ เรียกว่า “ตุงนางผาน”(ตุงคนจน)ตัดกระดาษเป็นแผ่นยาว ๆ ตอนท้ายระบุชื่อผู้อุทิศส่วน กุศล และชื่อผู้วายชนม์ ฆ้อยติดไม้ไค้งยาว ข้างบนจะมีธงกระดาษทำเป็นยามข้างในมีหมากพลูหรือ อาหารให้ผู้ตายหรือจะทำเป็นกระดาษม้วนกลมยาว หรือทำจากผ้าม้วนยาวคล้ายตัวพญานาค ข้างบน มีไม้แกะสลักเป็นรูปนก ปลายใช้ค้ายดักเป็นรูปตะกร้อ เกล็ดเต่า ไม้ไค้งและพู่ห้อยระย้า ท้ายจะมีผู้ อุทิศ และชื่อผู้ตายเช่นเดียวกันเรียกว่า “คำขอนนากกา”(ตุงพญานาค)อีกประเภทหนึ่งข้างให้ข้างเป็น คำสอนไม้แกะสลัก แต่งลวดลายด้วยกระเจกซึ่งพบเห็นมากตามวัดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ข้างบนมีรูป นก ที่ฐานมักมีเรือ ซึ่งมีความหมายว่า ให้ผู้ตายอาศัยเรือข้ามพ้นจากวัฏฏะสงสารให้ถึงพระนิพพานอัน เป็นอมตะ

ช่วงที่สองตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันแรม 14 หรือ 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นประเพณีปอย เหลินสิบเอ็ด(งานเทศกาลออกพรรษา)จะมีการยกจองพารา(ปราสาทรับเสด็จพระพุทธเจ้า)ชาวไทมก เรียกว่า “กยอ่งเซ่งปุด”เพื่อรับเสด็จพระพุทธเจ้า ในช่วงนี้จะมีการรำนางนก โต มีเสื้อ พญานาค ข้าง ม้า เป็นต้น จะมีการถวียนเทียน 1,000 เล่มที่เรียกว่า “เตนเหง” ทำประทีปโคมไฟ ประเภทต่าง ๆ สว่าง ไสวตามวัด และจองพารา มีการจุดแค้ไม้เกียะ ตามถนนหนทาง ตอนสุดท้ายเทศกาลจะมีการถวียนต้น เทียนขนาดใหญ่ ทำจากไม้เกียะ จึงมีผู้เรียกว่า “ต้นแปก”(ต้นเกียะ)ถวายเป็นพุทธบูชา นอกจากนี้ มีการรำนก รำโตจะมีการแสดงกำล่าย“รำท่ามือเปล่า”และกำแลว“รำดาบ” และมีการร้องรำทำเพลง ที่ เรียกว่า “เฮดกวม” จะมีการทำขนมเทียน ที่เรียกว่า “เข้ามุนห่อ” ขนมสอดไส้ “เข้ามุนจอก” ขนมกะทิ ข้าวควบ ข้าวปองต่อ นำไปถวายวัด ทำทานเพื่อบ้าน และนำไปใช้ในการขอขมาบิดามารดาทั้งเชื้อผัว พร้อมอาหารคาวหวาน ขอขมาพระสงฆ์ ตลอดถึงญาติผู้ใหญ่และผู้ที่เคยพนับถืออื่น ๆ อีกด้วย ปิด เทศกาลเดือน 11 จะมีการจุดต้นเตน หรือแปก(ต้นเกียะ)เรียกว่า “ปอยอ่องกย้อด”

นอกจากนี้ประเพณีชาวไท เมื่อถึงเทศกาลเดือน 5 ก็ดี เดือน 11 ก็ดี นอกจากมีการขอขมาพ่อ แม่ญาติผู้ใหญ่ตลอดถึงผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือ ตลอดถึงพระสงฆ์แล้ว เมื่อสิ้นสุดเทศกาลเดือน 5 และ เดือน 11 ศรัทธา ประชาชนจักได้นิมนต์พระสงฆ์อยู่โปรดชาวบ้านต่อไป โดยเชื่อว่า หากไม่นิมนต์ไว้

พญามารจะนิมนต์เสียก่อน ดังเช่นพญามารได้นิมนต์ให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน อีกประการหนึ่ง พระสงฆ์อาจจาริกไปที่อื่น เก่งกว่าจะไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่วัดโปรดชาวบ้าน

เดือน 12 หรือ “เหลนสิบสอง” จะมีงานประเพณีปอยส่างการ “งานถวายจรรย์” ตรงกับเดือน พุทธจิกายนเป็นฤดูถวายผ้าจรรย์นทานบ่อเกิดประเพณีมีว่าสมัยพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ กรุง กบิลพัสดุ์ นิโครธาราม แม่น้ำโคตมิจินตนาการว่า บุตรของเราเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ไทยธรรมที่ดั่งาม เป็นพิเศษนั้นฉันไม่ได้ถวายสักอย่าง ฉันควรชวนชวาวหาวิธีการทำบุญที่ยิ่งใหญ่สักครั้งหนึ่ง ดังนั้นพอ ถึงฤดูจุนเดือน 12 จึงพิจารณาจัดทำจรรย์ทองคำไปป็นเป็นผผสมกับดินและปุ๋ยบรรจุลงในอ่างทอง คำ สำหรับเพาะฝ้าย หยอดเมล็ดฝ้ายลงในอ่างทองคำที่เตรียมไว้พร้อมทั้งอธิษฐานให้ฝ้ายออกดอกผล ในวันเดียว และนำปุ๋ยฝ้ายมาป็นทอเป็นจรรย์ทองคำ (ชาวไทเรียกว่าส่างการคำ) ให้เสร็จในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 12 ได้จรรย์ 2 ชุด พอถึงวันเพ็ญเดือน12 ก็นำจรรย์ทั้งสองชุดไปน้อมถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับไว้ชุดหนึ่ง อีกชุดหนึ่งได้มอบถวายท่ามกลางสงฆ์และพระสงฆ์ได้ทำกรานจุน และมี มติถวายแด่อจินตสามเณร ซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอริยเมตตโดย พุทธเจ้าในโอกาสต่อไป อจินต สามเณรก็นำผ้าจรรย์ดังกล่าวไปทำเป็นผ้าเพดานมุงไม้ที่พระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงมี ประเพณีทำบุญทอดผ้าจรรย์สืบต่อกันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและ จดหมายเหตุ,2542 และจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มานอนวัดดอยกองมูเพิ่มเติม วันที่ 11 ธันวาคม 2545)

8. การแต่งกายของชาวไทยใหญ่

การแต่งกายของชาวไทยใหญ่นั้น จะแบ่งออกเป็นเครื่องแต่งกายของชายและหญิง รวมทั้งคน ในวัยต่างๆที่มีเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกัน โดยสามารถแบ่งได้ดังนี้

8.1 การแต่งกายของชายไท

กางเกง เป็นกางเกงขาก๊วย เป้าและขาเหมือนกางเกงของชาวจีน เอวกว้างใช้พับทบเข้ามาให้ พอดีกับเอว เรียกว่า “ก้นไต” คาดด้วยเข็มขัด

เสื้อ ตัวในใช้เสื้อเตี๊ต มีเสื้อกล้ามรองชั้นในอีกชั้นหนึ่ง เสื้อตัวนอกเป็นเสื้อคอกลมแขนยาว ไหล่เลยลงมาต่อตะเข็บตรงกึ่งกลางแขน ผ่านหน้าติดกระดุมขอดห้าคู่ ด้านหนึ่งใช้ผ้าขอดเป็นหัวกระดุม ลักษณะหัวแมลงวัน อีกด้านหนึ่งทำเป็นห่วงเย็บติดขนานกันเหลือห่วงตรงหัวผ้าเป็นหูกระดุมแล้วนำ กระดุมมาสอดเข้ากับหูกระดุม จะมีชายผ้าเป็นทางเย็บทอดต่อจากหัวและหูกระดุมทั้งสองข้างยาว ด้านละ ประมาณ 2 นิ้ว ด้วยยาวเท่าสะโพก เรียกว่า “เสื้อแตกปุง” มักใช้ในโอกาสที่เป็นงานในพิธี

ผ้าเคนโห ผ้าโพกศีรษะเดิมใช้ผ้าทอ สมัยหลังผ้าทอที่ใช้โพกศีรษะโดยตรงหายาก จึงใช้ ผ้าขนหนู ผ้าเช็ดตัว หรือผ้าขาวม้าเป็นผ้าโพกศีรษะแทน

ทรงผม ผมทรงแรกตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 1-3 เดือน จะมีพิธีมั่งคั่งครั้งแรก เรียกว่า “ท่อนเหลน” มีพิธีทางศาสนา โดยเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มาผูกข้อมือให้ทารก อาบน้ำที่แช่ด้วยทองคำ เพชร นิล จินดา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “อาบเหลน” จะโกนผมเป็นครั้งแรกเหลือผมไว้เฉพาะตรงกระหม่อม เพื่อปิดกระหม่อมที่ยังเตียนอยู่ เพราะกระดูกกะโหลกศีรษะยังไม่เชื่อมติดต่อกัน เมื่อโตขึ้นก็จะโกนผมเกลี้ยงศีรษะหรือไว้ผมทรงนักเรียน

ชายสูงอายุไทยใหญ่บางคน ซึ่งมีไม่มากนักนิยมเกล้าผมมวยไว้ตรงกลางศีรษะแล้วโพกด้วยผ้าโพกศีรษะ ส่วนใหญ่จะนิยมโกนผมโพกศีรษะ เมื่อไปทำพิธีใด ๆ ก็จะไปปลดผ้าโพกศีรษะลงมาพาดไว้กับไหล่ ถือว่าเป็นการแสดงความสุขอ่อนน้อมต่อสิ่งที่ควรเคารพบูชาได้อีกสถานหนึ่ง

เครื่องประดับ ผู้มีฐานะดีส่วนใหญ่จะสวมแหวนทองคำและสลักลาย ไข่มุกหุ้มสีเป็นหัวแหวนเรียกว่า “มงโคยปานกว้าง” และเป็นทรัพย์สินมรดกตกทอดถึงลูกหลานด้วย เครื่องประดับอื่นในอดีต ผู้ชายได้ชอบพอกมิดอันเงิน คือมีดเหน็บด้ามงาประดับลายเครื่องเงิน มีฝักหุ้มด้วยลายฉลุเงิน สววยงามหรือสะพายดาบที่ใช้เป็นอาวุธป้องกันตัว

รองเท้า ใช้รองเท้าสานคืบ (รองเท้าแตะ) หรือรองเท้านุ่มสันผ้าใบหรือหนังตามฐานะเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล

8.2 การแต่งกายของสตรีไต

ผ้าซิ่น จะใช้ผ้าที่มีลวดลายเป็นส่วนใหญ่ เย็บตะเข็บเดียวเป็นผ้าถุงธรรมดา สมัยก่อนจะใช้ผ้าเนื้อนิ่มสีดำต่อตรงเอว เรียกว่า “หัวซิ่น” เวลาถุงผ้าก็จะเหน็บชายหัวซิ่นได้แน่น ใช้เข็มขัดเงินคาดทับผ้าซิ่นแต่ละแบบที่หญิงไตนิยมใช้จะเรียกต่าง ๆ กันไป คือ

1. ซิ่นก้อง เป็นผ้าซิ่นทอยกลาย หรือดอก
2. ซิ่นส่วยต่อง เป็นผ้าไหมทำจากเมืองส่วยต่อง ใกล้เมืองมณฑลทะเล
3. ซิ่นปะล่อง เป็นผ้าซิ่นไหมลายขวาง
4. ซิ่นหล้าย เป็นซิ่นผ้าไหมเนื้อดี
5. ซิ่นฮายย่า คล้าย ๆ ผ้ามัดหมี่ แต่จะเป็นลายเล็ก ๆ เป็นส่วนใหญ่
6. ซิ่นถุงจ๊าบ เป็นผ้าซิ่นที่นำเอาเศษผ้าเหลือจากซิ่นผ้าถุงอื่น ๆ สะสมไว้แล้วนำมาต่อ ๆ กัน

เป็นซิ่นหลายสีหลายลาย หลายตะเข็บ

7. ซิ่นปาเต๊ะ เป็นซิ่นปาเต๊ะ ซึ่งใส่กันปกติ นิยมใช้กันทั่ว ๆ ไป

ทรงผม แบ่งออกเป็น 6 ทรง ตามวัย ดังนี้ คือ

1. ทรงปอกกระหม่อม คือ โกนผมรอบศีรษะ เหลือผมเส้นยาวกระจุกเดียวไว้ปอกกระหม่อม เป็นทรงผมสำหรับเด็กทารก

2. ทรงหน้าม้า แบบเดียวกับทรงนักเรียน ด้านในโกนผมออกเหลือไว้แต่เฉพาะตรงกลาง

ศีรษะรัศมี ประมาณ 4 นิ้ว ปล่อยยาวลงมาเท่ากับทรงนักเรียน ด้านหน้าคลุมหน้าผากไว้เหนือคิ้ว เป็นทรงผมสำหรับเด็ก ส่วนที่โกนผมทิ้ง เอาไว้ใส่ยาสมุนไพร ซึ่งชาวไทมีความเชื่อว่าจะทำให้เด็กมีสุขภาพดี ยาสมุนไพรชนิดนี้ประกอบด้วยตัวยา 7 ชนิด เรียกว่า “ยาโห”

3.ทรงสะดืออก เป็นทรงผมที่ไว้ต่อจากทรงหน้าม้า คือพันมวยเด็กเข้าสู่มวยรุ่นจะปล่อยผมส่วนที่ไว้ตรงกลางศีรษะ ยามพอเกล้ามวยได้ ส่วนที่เคยโกนในวัยเด็กก็จะปล่อยให้ยาว ด้านหลังยาวเท่ากับผมนักเรียน ด้านข้างหูทั้งสองข้างให้ยาวพอที่จะนำมาคล้องหู แล้วให้ปลายแหลมยื่นออกไปเคลียอยู่ข้างแก้มทั้งสองข้าง แบบผมนี้จะใช้ไปจนกว่าจะแต่งงานจึงเปลี่ยนเป็นทรงผมอีกแบบหนึ่ง

4.มวยเกล้าปาด สำหรับหญิงที่ผ่านการแต่งงานแล้ว จะไว้ผมยาวให้ยาวที่สุดเท่าที่จะยาวได้นำมาเกล้าไว้ตรงกึ่งกลางศีรษะเป็นมวยขนาดใหญ่ โดยหวีแผ่ขนานกับด้านบนของศีรษะให้ขนานของมวยเล็กกว่าศีรษะเล็กน้อย ใช้เครื่องประดับจำพวกปิ่นหรือหวีทองคำเสียบไว้ มีลักษณะมวยเกล้าสวยและประณีตมาก ถ้าผมน้อยและไม่ยาวพอจะใช้จ้อง (ผมที่ตัดผูกรวมนกันขนาดยาว) เสริมมวยเกล้า

5.มวยเกล้าขัดแก้ง สำหรับหญิงวัยกลางคนถึงสูงอายุ จะใช้หวีที่ทำจากเขาสัตว์ หรือกระดองเต่า ที่มีความทนทานไม่หักง่าย เสียบไว้กับผมยาวด้านท้ายทอย แล้วใช้ผมส่วนที่เหลืออยู่บุนด้านล่างหวีพันรอบหวีหลาย ๆ รอบแล้วหนีบปลายผมไว้ด้วยใน

6. มวยเกล้าจ็อก สำหรับหญิงสูงอายุถึงวัยชรา เป็นวัยที่ชอบความเรียบง่ายประกอบด้วยมักจะหลงลืมบ่อย ๆ จึงไม่นิยมใช้เครื่องประดับ เป็นแบบสบาย ๆ ใช้ปลายผมสอดกับโคนผมที่ทำเป็นห่วง ดึงให้แน่นแล้วพันเส้นผมไปรอบ ๆ มวย สุดท้ายหนีบชายผมซ่อนไว้ด้านใน

เครื่องประดับ

เครื่องประดับศีรษะ นิยมใช้หวีทองคำ, ปิ่นปักผมทองคำประดับอัญมณีทับทิม

เครื่องประดับหู

วัยเด็ก ใช้ตุ้มหูพวงห้อย เรียกว่า “เป็หนูต้องด้อย”

วัยรุ่น ใช้ตุ้มหูพวงห้อยเรียกว่า “เป็หนูต้องด้อย”

วัยผู้ใหญ่ ใช้จี้หูขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ เรียกว่า “เป็หนูหน้าก้าด” มีลักษณะเป็นจี้หู

วัยสาว มีจี้หูขนาดเล็ก ใช้พลอยเม็ดเล็กเรียงให้เป็นวงกลม ตรงกลางวงจะเป็นพลอยคัตพิเศษ วัยสูงอายุ จี้หูจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ใช้พลอยเม็ดเท่าหัวไม้ขีด เรียงกันเป็นวงกลมแบบเดียวกัน มักจะใช้ทับทิม, เพชรพม่าและไข่มุก

วัยชรา จะเลิกใช้เครื่องประดับทั้งหมดเป็นส่วนใหญ่ อาจจะมีบ้างเป็นบางคนที่ใช้เครื่องประดับจนกระทั่งสิ้นชีวิต

เครื่องประดับคอ นิยมใช้สร้อยคอทองคำประดับอัญมณี จำพวกทับทิมมากที่สุด รองลงมา ก็คือหินเหลา (พลอยสีฟ้า)

เครื่องประดับแขน เป็นกำไล ใช้ทองเส้นประกบลดสานกันหลายเส้น หัวตัดธรรมดาบ้าง, หัวนาคบ้าง, หัวเสือบ้าง เรียกว่า “แหวนโกยหลิม” (โตเรียก กำไลเป็นแหวน, ส่วนแหวนเรียก มงโดย) ใช้ทองตีเป็นปล้องต่อ ๆ กัน เป็นวงบ้าง เรียกว่า “แหวนปล้องอ้อย” ใช้ทองตีเป็นผ่นยาว ๆ แล้วทาบด้านข้างเข้าหากัน ทำเป็นวงกลมรอบข้อมือ บ้างเรียกว่า แหวนแพ็บ, ตีเป็นท่อนกลม เรียกว่า “แหวนกัม” ประดับด้วยอัญมณีเช่น ทับทิม, หินเผลา, นิล, หยก, มรกต, เพชร ฯลฯ ด้านบน ทั้งสองส่วนจะมีสลักเสียบต่อเชื่อมเป็นวง มีลือคและสายรั้ง เครื่องประดับแบบนี้ คนโตเรียกว่า “แหวนแสง”

เครื่องประดับนิ้วมือ เป็นแหวนที่ใช้หัวแหวนจำพวกเดียวกับ กำไล

การแต่งหน้าของหญิงโต เครื่องสำอางที่ใช้ เป็นเปลือกไม้หรือท่อนไม้ นำมาผสมน้ำฝนกับแผ่นหิน ซึ่งทำเป็นวงกลม มีร่องรอบ ๆ วง เพื่อให้หน้าเปลือกไม้ที่ฝนไหลลงร่องแผ่นหินนี้ เรียกว่า “กย่อนแผ่น” เปลือกไม้ซึ่งนำฝนกับน้ำสมุนไพร เรียกว่า “ละน้าบคา” ทำให้ผิวสวย ใช้ทาทั้งใบหน้าและทาดำ

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วย

การทอผ้า เริ่มจากการกรอด้วยกงปั่นด้วยแบบมือหมุน เมื่อได้เส้นด้ายมากพอแล้วนำไปเรียงทอ อุปกรณ์การทอแบบง่ายผูกพาดกับเขวด้านหลัง นำปลายเชือกที่ผูกผูกผูกไปผูกติดกับฝาหรือเสา วิธีทอใช้เส้นด้ายพุ่งสอไปมา และใช้ไม้เนื้อแข็งแบน ๆ สอดเข้ามากดกระชากเข้าหาตัวผู้ทอเพื่อให้ด้ายขัดกันสนิท

การตีเหล็ก ตีเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น มีด พร้า จอบ เสียม คราด ส้อม ฯลฯ

การจักสาน คือภูมิปัญญาในการนำไม้ไผ่ หวาย หรือวัสดุอื่น มาจักเป็นเส้นแล้วสานเป็นเครื่องใช้ เครื่องเล่นต่าง ๆ เช่น กระบุง ตะกร้า แบมพร้า ดั่ง วี เสื่อ ฯลฯ

การปั้น ใช้ดินเหนียวปั้นเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น หม้อ โอ่ง ไห แจกันดอกไม้ กล้องยาสูบ ฯลฯ

10. ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมของเมือง

ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาตามลำดับจนถึงลูกหลานในปัจจุบัน บางคนเรียนรู้จากครูบาอาจารย์ การเป็นลูกมือ ฝึกปฏิบัติงานด้วยใจรักและสนใจ มีวิวัฒนาการตามยุคตามสมัย ตามเทคนิคเฉพาะตัวของช่างแต่ละคน ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรมมีประเภทต่าง ๆ ดังนี้

จิตรกรรม คือการประดิษฐ์ลวดลายต่าง ๆ การเขียนภาพในกระดาดและกระเจก การเจาะฉลุ แกะสลัก เช่น การวาดภาพกลับที่วัดจองกลาง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน ภาพวาดที่วัดประตูเมือง และวัดต่าง ๆ

การทำคำข่อน หรือตุง (ธง) ด้วยการฉลุเจาะ กระดาด ไม้ สังกะสีทำเป็นคำข่อน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ ในการแห่นมัสการโก้ว ในระหว่างวันขึ้น 1-15 ต่อเดือน 11 ของทุกปี

ยังมีปรากฏให้เห็นตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การทำจองพารา ใช้การเจาะและฉลุกระดาษ ประดิษฐ์ลายใด ประดิษฐ์ จองพาราให้สวยงามตามแบบศิลปะดั้งเดิมของคนไต

ประติมากรรม การสร้างพระพุทธรูปพระประธานตามวัดต่าง ๆ สมัยก่อนใช้วิธีก่ออิฐถือปูนหรือไม้แกะสลัก การก่อสร้างสถาปัตยกรรม มีวิธีการก่อสร้างและประดิษฐ์ลวดลายสวยงามเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่น

การก่อเจดีย์ ชาวไต เรียกว่า "กองมู" ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ตรงกลางขึ้นไปเป็นรูปทรงกรวยแหลมขึ้นไปปลายเจดีย์จะมีฉัตรและมีกระดิ่งแขวนไว้ ตรงมุมฐานทั้ง ๔ จะมีรูปปั้นราชสีห์กอดด้วยอิฐฉาบด้วยปูน เรียกว่า "ช่างชี" มุมละ 1 ตัว ส่วนฐานข้างบนใกล้ทรงกรวยจะปั้นเป็นรูปแปลกประหลาด หัวเป็นมนุษย์แต่ลำตัวเป็นราชสีห์แผ่ 2 ตัว ชาวไตเรียกว่า "สี่ชะสองปุม" มุมละ 1 ตัว รวม 4 ตัว นอกจากนี้จะสร้างแจกันดอกไม้ติดตั้งไว้ทั้ง 4 ด้าน การก่อเจดีย์จะก่อด้วยอิฐเล็กเข้าไปประมาณเมตรครึ่ง แล้วใช้ดินหล่อข้างในตรงกลางจะมีแกนเหล็ก เพื่อไม่ให้เจดีย์ทรุดหรือล้ม ลายใดที่ใช้ในการก่อเจดีย์ มีลักษณะเป็นบัวคว่ำบัวหงาย ข้างในเจดีย์จะมีการบรรจุแก้วแหวน เงินทอง แล้วทำพิธียกฉัตร การเป็นเจ้าภาพก่อสร้างเจดีย์มีอันสูงส่งมาก ผู้มีฐานะดีจึงนิยมเป็นเจ้าภาพสร้างเจดีย์

สถาปัตยกรรม รูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย การสร้างอาคารในพุทธศาสนาเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

โรงเรียน การสร้างโรงเรียนที่อยู่อาศัย เป็นไปตามฐานะของเจ้าของบ้าน ถ้าฐานะยากจนจะเป็นโรงเรียนแบบชั่วคราว มักสร้างเป็นกระต๊อบที่เรียกว่า ชุ่มหมาแหงน เป็นบ้านไม้ไผ่มุงด้วยใบตองตึง หรือคำใส ฝาไม้ไผ่เหมือนเรือนเครื่องผูกของภาคกลาง แต่ถ้าเป็นบ้านกึ่งถาวร เสาทำด้วยไม้เนื้อแข็งได้ทนสูง หลังคามุงด้วยใบตองตึง ทำแบบทรงไทยสองหลังต่อกันมีรางรินระหว่างชายคาต่อกัน ไปด้วยไม้ไผ่สับ เรียกว่า ไม้ฟาก ฝาไม้ไผ่ ข้างนอกเป็นห้องโถง มีฝาดันลมกันระหว่างห้องนอนกับข้างนอก อีกหลังหนึ่งเป็นโรงครัว มีอุปกรณ์ทำครัว ถัดจากห้องโถงข้างนอกจะมีชาน และมีที่นั่งหรือเข่งน้ำซึ่งยกพื้นเป็นที่ตั้งหม้อน้ำต้ม น้ำใช้ ตรงประตูทางลงบ้านจะมีโขงหมาบนหัวบันได มีบันไดลงไปก่อนถึงพื้นดินจะทำชั้นรองรับไว้ เรียกว่า "โขงบันได"

บ้านคนที่มีฐานะค่อนข้างดี หรือ มีฐานะร่ำรวยจะสร้างโรงเรียนแบบถาวร เสาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หรือไม้สัก ใช้มีดอโต้ตักแต่งเป็นเสากลม หรือ สี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม เป็นเสาจอม 3 ต้น เสาข้าง 6 ต้น และมีเสาลิ้น เรียกว่าเสาปีกคั่นในระหว่างเสาจอม มีชื่อ แป๊ะจอม แป๊ะปู ไม้หนุโน ไม้แปดแล้ง โยไม้ลูกกลอน แป้นน้ำย่อย แวง ตง แป้นปูพื้น เรียกว่า แป้นเสือ แมงใหม่ ฝาประตูหน้าต่าง ฝาดันลม เพดาน หิ้งพระ ขาน โขงหมา และบันได เป็นบ้านได้ทนสูง สร้างเป็นสองหลังติดกัน เรียกว่า เรือนไตสองสอง มีรางรินไม้หรือสังกะสีอยู่ระหว่างบ้านสองหลัง ตรงชายคามุงด้วย

แป้นเกล็ด หรือ ดินขอ

วัด หรือ ศาลาการเปรียญ มีลักษณะได้ดูสูง เป็นที่อยู่อาศัยรวมของพระภิกษุ สามเณร และเด็กวัด ส่วนหนึ่งบริเวณห้องโถงเป็นที่ทำบุญ ฟังเทศฟังธรรมเหมือนวิหาร สร้างเป็นวัดถาวร ปูด้วยไม้แป้น เสากลม หรือแปดเหลี่ยม มุงด้วยแป้นเกล็ด ปัจจุบันมุงด้วยสังกะสี หรือ กระเบื้อง บนหลังคาจะมีรูปทรงเป็น สามคอสี่ชาย มีลวดลายใด เสาวัดบางแห่งทาดด้วยห่านสีแดง เขียนลายสวยงาม เดิมจะมีหลายหลังติดกันระหว่างหลังจะมีรางรินไม้ หรือสังกะสี ที่มีหลายหลังเนื่องจากมีเจ้าภาพสร้างหลายคน ผู้มีฐานะดีนิยมสร้างวัด เชื่อว่าจะได้อานิสงส์มาก

นาฏดุริยางค์ศิลป์ เครื่องดนตรีพื้นบ้านมีหลายประเภทด้วยกัน

กลองกันยาว เป็นกลองยาวหน้าเดียว มีความยาวประมาณ เมตรครึ่ง มีฆ้อง 2-5 ใบ ฉาบ 1 คู่ หน้ากลองทำจากหนังสัตว์ฟอก อาทิเช่น หนังวัว หนังแพะ หนังเสือ ใช้ตีงานบุญทั่วไป และในการฟ้อนนางนก ฟ้อนโต

กลองมอญลาว มีกลองสั้นใหญ่สองหน้า 1 ใบ ฆ้อง 3-7 ใบ ฉาบ 1 คู่ ตีในจังหวะเร็ว แต่ช้ากว่ากลองกันยาว

กลองมอญเจียง มีกลองสั้นใหญ่สองหน้า 1 ใบ ฆ้องขนาดใหญ่ 1 ใบ ฉาบใหญ่ 1 คู่ ฆ้อง 1 คู่ ฆ้องขนาดเล็กกลาง และเล็กสุด รวมประมาณ 5-9 ใบ จังหวะการตีจะช้ากว่าการตีกลองมอญลาว สัญญาณจะอยู่ที่กลอง ฉาบใหญ่ เมื่อฆ้องเล็กตี 3 ครั้ง ฆ้องใหญ่จึงจะตีในครั้งที่ 3 ใช้ตีในการแห่เครื่องไทยทานขบวนใหญ่ หรือ ตีที่บ้านเจ้าภาพงานประเพณีสำคัญต่าง ๆ

ดนตรีจ๊าดไต หรือลิเกไทยใหญ่ มีกลอง 3-7 ใบ ฆ้องวง 1 ชุด ฆ้องแบน 1 ชุด ไวโอลีน นอนที่เรียกว่า "ตอยอ" 1 อัน ฆ้องวง 1 ชุด เครื่องเคาะที่เรียกว่า "จี่" 1 ชุด ซึ่งจะมีฉาบ 1 ข้าง ไม้เคาะ 1 อัน ไม้ตอกเคาะคล้ายกระดิ่ง 1 อัน เบ็นโจ 1 อัน ปี่ 1 เล้า ใช้เล่นดนตรีจ๊าดไตในงานต่าง ๆ

กลองป่งต๋อง มีกลองสองหน้าเล็กยาว 1 ใบ ไม้ตีกลอง 2 อัน ฆ้องใหญ่ 1 ใบ ฉาบใหญ่ 1 คู่ ปี่ 1 เล้า ใช้ตีในงานบุญเลี้ยงพระ งานบ๋อยดักบาตร เรียกว่า "ลองขอม" เดือน 12 ตลอดถึงงานชักลากศพพระที่เรียกว่า "บ๋อยเหลิม"

ตอลอมะพร้าว ทำจากกะลามะพร้าว คล้ายซออู้ ใช้เล่นพร้อมกับร้องเพลงทำนอง "ความตอลอ" เดิมเป็นเพลงอาชีพรอทานกิตติมศักดิ์ เนื้อหาค่อนข้างหยาบโลน แต่ก็ไพเราะน่าฟัง ใช้ร้องแบบกลอนสด

ปี่ฮ่อม ทำจากบวบแห้งที่เรียกว่า "น้ำเต้า" และไม้ ใช้เป่าเป็นเพลง ในขณะที่หนุ่มไปเที่ยวสาว ปี่ ใช้เป่าเป็นเพลงทำนองล่องโคงทำจากไม้ไผ่ นอกจากนี้ยังสามารถนำมาเป่าในดนตรีจ๊าดไตด้วย

สะล้อซอซึง เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งมีกลองเล็กสั้น 1 อัน ฆ้องวง 1 ชุด สะล้อ 1-

2 ใบ ซึ่ง 1-3 อัน จึง 1 คู่ เครื่องเคาะจังหวะ 1 อัน หีบเพลง หรือแอ็คคอเดียน 1 อัน ให้บรรเลงในงานบุญทั่วไป หรือ ตามหลังขบวนแห่นาคไปอุปสมบท งานดำหัวปีใหม่ แห่เครื่องไทยทานเข้าวัด ฯลฯ

11. ภาษาและวรรณกรรม(ภาษาไทยใหญ่ -ไต) ภาษาและวรรณกรรม(ภาษาไทยใหญ่ -ไต) มีทั้งภาษาพูดและภาษาเขียน ปัจจุบันใช้มากเฉพาะพูดเท่านั้น สำหรับภาษาเขียนมีผู้ใช้น้อย เนื่องจากไม่มีการเรียนการสอน และภาษาเขียนแบบไทยใหญ่ไม่สะดวกต่อการใช้สื่อความหมาย นักภาษามักจะเรียกภาษานี้ว่า “ภาษาชาน” ได้แก่ ภาษาไทยถิ่นหนึ่งซึ่งพูดโดยชนส่วนใหญ่ในรัฐชานประเทศพม่า มีเชียงตุงเป็นเมืองหลวง พวกนี้มักนิยมเรียกตัวเองว่า “ไต” (Tai) ภาษาชาน หรือไทใหญ่ มีอยู่ 4 กลุ่ม คือ

ชานตะวันออกเฉียงใต้ (The Southern Shans) ได้แก่ พวกที่อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินในพม่า

ชานตะวันตกเฉียงใต้ (The Southwestern Shans) ได้แก่ พวกไทยใหญ่ที่อยู่ทางใต้ของรัฐชานปัจจุบัน

ชานตะวันออกเฉียงเหนือ (The Northerly Shans) ได้แก่ พวกชานจีน หรือ พวกไทเมา (Tai maw) ที่อยู่ทางภาคเหนือของรัฐชานส่วนใหญ่อยู่แหล่งพื้นที่ตั้งแต่บางส่วนในแคว้นยูนนานไปจนถึงตะวันตกของแม่น้ำอิรวดี (Irrawaddy) ในพื้นที่ที่เป็นราชอาณาจักรชานเดิม (The old Shan Kingdom)

ชานตะวันตกเฉียงเหนือ (The Northwestern Shans) และตะวันออกเฉียงเหนือ (The Northern Shans) รวมเรียกว่า พวกชานเหนือ (Northern Shans) พวกนี้ได้แก่พวกไทยใหญ่ที่เรียกว่า “เงี้ยว” (Ngio) เพราะเป็นชื่อที่ใช้เรียกพวกชานตะวันตกหรือไทพม่าเพื่อให้ต่างกับไทยอื่น ๆ พวกชานตะวันตกเหล่านี้รวมไปถึงพวกไทยใหญ่ที่อยู่ในอัสสัมของอินเดียด้วย เช่น ไทยอาหม ไทยคำตี้ ที่อยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำอิรวดีด้วย พวกไทยใหญ่ได้อพยพมาอยู่ในประเทศไทยทางภาคเหนือแถบชายแดนไทย เช่น ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย

12. ศิลปะการแสดง การแสดงรำทำเป็นศิลปะที่อ่อนช้อยสวยงาม ตามลักษณะภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น มีประเภทต่าง ๆ ดังนี้ มี ก้าลาย ก้าแลว (รำดาบ) ก้าลายหม้อน (รำกระบอง) ก้าจ๊าด รำมอญกา

ก้าลาย เป็นการรำทำมือเปล่า มีก้าหมอกมือ ก้าลายเซ็น ก้าลายป๊อด ก้าตามกลองกันยาว ก้ากลองมอญ ก้าตามจังหวะจ๊าดไต ก้าลายต่อสู้ทำมือเปล่า

ก้าแลว รำดาบ มีการรำทำสวยงาม เป็นการรำไหว้ ซึ่งมองดูสวยงาม และรำดาบต่อสู้

ก้าลายหม้อน รำกระบอง มีลวดลายที่สวยงาม มีทั้งรำไหว้ และรำในการต่อสู้

ทำนองรูปสัตว์ ใช้ทำตามประเภทรูปสัตว์ นางนก โต ผีเสื้อ ทำตามจังหวะเสียงกลองทำนอง เปงยุบ การรำกิ้งกะหรี (กินรี) เดิมผู้ที่เข้าจะต้องทำเครื่องบูชาครู ผู้ที่จะแสดงจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มี เครือญาติเหลืออยู่ สี่ลาจะอ่อนช้อยทำตามจังหวะกลองมองเชิง แต่การรำนางนกแหม่มจังหวะจะเร็ว สี่ลาในการรำรูปสัตว์แต่ละประเภทจะไม่เหมือนกันซึ่งจะมีครู หรือผู้ที่เคยรามาสอนวิธีรำ ไม่เช่นนั้นจะ เป็นการรำวง นอกจากไม่สวยงามแล้ว จะทำให้ศิลปะการรำเสียไปและไม่น่าดูน่าชม

ทำนองจังหวะดนตรี เช่น รำกลองกันยาว กลองมองลาว กลองมองเชิง รำในการแสดงจำต ไต ทำตามจังหวะดนตรีสมัยใหม่ (ป๊านใหม่) ฯลฯ

เพลงพื้นบ้าน ใช้ร้องประกอบการแสดงศิลปการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้าน การแสดงจำต ไต ร้องเกี่ยวพาราสี เพลงกล่อมเด็ก (ความอ่อนลูกอ่อน) ร้องอวยพร ร้องเพลงขอทานสมัยก่อน ร้องเป็น คำสั่งสอนอบรม ตลอดถึงบทร้อยกรองอื่น ๆ ซึ่งมีทำนองต่าง ๆ ดังนี้

ทำนองล่องโค่ง ร้องเป็นกลอนสวด แล้วมีลูกคู่คอยรับ จังหวะเอื้อนเสียงแล้วลงซ้ำ ๆ มีลูกคู่ คอยรับ ใช้ร้องบรรเลงถึงความรัก เกี่ยวพาราสี ร้องเป็นเรื่องนิยาย เรียกว่า "ความหนุ่ม" ทำนอง ล่องโค่งมี ๒ ประเภท การร้องที่กล่าวมาเป็น ล่องคองบิอดจวน (ชาวไตดอนใต้) ถ้าเป็นชาวไตเหนือ หรือไตบิอดห้อง จะร้องทำนองล่องโค่งบิอดเหนือนิยมร้องคนเดียว ร้องเสียงสูง ไพเราะอีกแบบหนึ่ง นอกจากนี้ร้องเพลงล่องโค่งยังร้องเพื่อความสนุกสนานในงานรื่นเริงอื่น ๆ

ทำนองป่านแซง ใช้ร้องในการแสดงจำต ไต ร้องเกี่ยวพาราสี ร้องคนเดียวแบบกับล่องโค่ง ไม่ ต้องมีลูกคู่รับ

ทำนองเข่ง หรือนองความโหล่ง ใช้ร้องยกย่อง พรรณนาถึงความรัก ร้องอวยพร เป็น ประเภทเดียวกับทำนองป่านแซง ต่างกันที่การลงเสียง การเอื้อนเสียง เนื้อร้องค่อนข้างยาวกว่า มีประวัติความเป็นมาว่าป่านแซงกับเข่งเป็นอันเดียวกัน ผู้ประพันธ์ครั้งแรก คือ สล่าป่านแซง อยู่ที่ บ้านเข่ง รัฐฉานประเทศสหภาพพม่า

ทำนองความวีก ร้องเหมือนล่องโค่ง แต่เนื้อร้องสั้น ๆ สั้นมีพรรณนาไปเรื่อย ๆ เป็น จดหมายร้ายยาวบ้าง ร้องบรรยายนิทานพื้นบ้านเป็นเรื่อง ๆ เป็นแบบร้อยกรอง ที่ร้องเป็นคำสอนให้ เด็กร้องในการร้องเมื่อขึ้นชิงช้า เช่น "ลูกก็อกเฮาแหลม ปอสุ่มนโปงเลาเฮาม่นโปงแซม ปอสุ่มน อ่อนตางเฮาเอ๋อหลิ่นไฟแหลม..." แปลว่า "ถ้าท่านฉลาดเราก็ฉลาด ถ้าท่านล่อตด้นตอกเลา เราจะ ล่อตด้นแซม ถ้าท่านล่อตด้นก่อนเราจะจุดไฟเผาท่าน"

ทำนองนกก็อ เป็นทำนองสั้น ๆ คล้าย ๆ กับความวีก และทำนอง ตอลอ ใช้ร้องคนเดียวไม่ต้องมีลูกคู่

ทำนองหยอขบย่อน เป็นทำนองที่มีเสียงขึ้นลง พรรณนาความรัก ความเศร้าโศก ตลอดถึงอวย พร

ทำนองตอลอ เป็นทำนองที่ร้องตามจังหวะดนตรีที่เรียกว่าตอลอ ทำจากกะลามะพร้าว เดิม

ขอทานกิตติมศักดิ์ใช้ในการขอทาน เนื้อหาที่ใช้ร้องสั้น ๆ ค่อนข้างหยาบโลนแต่สนุกสนาน เช่น “ผกกาค่อนหูลอเนื้อวัวเฒ่าหางปัด ลูกอ่อนอ้าฮู้เฮ็ด โทณเฒ่าเฮดแน” แปลว่า “ผกกาคางไสเนื้อวัวเฒ่า เด็กไม่รู้ผู้เฒ่าทำให้ดู” หมายความว่า ผู้ใหญ่เป็นตัวอย่างที่ไม่ดี “เฮ็ดกั้นก้านสังกอนอ เป็นหยามใจคอ, ตีะฮูล้องจอมเฮาปี้ โทกั้นลูกก๊อกหมากอุ่มมอ,มันอ้าปอเฮอโนนใจ” แปลว่า “จะทำงานอะไรก็คิดลำบากใจ สู้หันตามพี่ที่ใช้ต่อลอมะพร้าวเป็นเพลงไม่เหนื่อยใจ”

ทำนองเพลงกล่อมเด็ก ชาวไทเรียกว่า “ความอินลูกอ่อน” ใช้ร้องกล่อมเด็กนอน ร้องไปเขื่อนเสียงไป มือไกวเปลไปเรื่อย ๆ เช่น “ลูกยิงแม่เออนอน ๆ นอนในอุ้ยายกอนอย่าให้ ๆ นอนให้ลั้งโกนหลี่ อ้อ อ้อ อ้อ ๆ ๆ” แปลว่า “ลูกสาวแม่นอน นอนในอุ้ยายาร้องไห้ นอนได้เป็นคนดี”

ทำนองเอ๋เอ ใช้ร้องสนุกสนาน เมื่อเสียงกลองกันยาวหยุด ผู้ร้องจะรับร้อง เนื้อร้องเป็นทำนองล่องโคง แต่ไม่ยาว จะมีคำขึ้นต้นว่า “เอ๋เอ.....” ใช้ร้องในการแห่เครื่องไทยทานเข้าวัดเกี่ยวกับที่มาร่วมงานร้องแล้วมีลูกคู่รับ “เอ๋เอ.....ไปเสลัดนาสำมาแท่งลัดเหล้า เมื่อเตฮอดฮูล้องเผ็กเนื้อหนุ่มจิ้นแก้มอ่อนมีนขาวเอ้า ใจป้อฮั่นทุม ๆ เหมินนากำก้าในยุมนันนา.....” แปลว่า “เดินทางลัดทุ่งนายังไม่พอ ยังมาลัดป่าอีก กว่าจะพบเนื้อนวล อ่อนใจเหมือนนกที่ติดอยู่ในพุ่มไม้”

ทำนองเพลงซึ้งซึ้ง เป็นทำนองที่ได้ร้องสั้น ผสมผสานหลายทำนอง เป็นคำสอนบ้าง ให้ความรู้บ้าง อาทิ “อุ้งจาโหม้ย ต้นไถยล่ม น้ำเป็งฮักเฮาจ้อยกันหยั่ง น้ำเป็งผั่งเฮาจ้อยกันฮุย ซี้หมาอุ้นตุย ๆ เฮาจ้อยกันจ้ำ.....” แปลว่า “ซึ้งซึ้ง ต้นกล้วยลุ่ม น้ำเท่าออกเราช่วยกันหยั่ง น้ำเท่าผั่งเราช่วยกันฮวย ซี้หมาเรามีเราช่วยกันเซ็ด.....” เป็นเพลงสอนให้เกิดความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้..... เดิมผู้แพ่ศึกแต่งขึ้นมาให้เด็กร้องปลุกใจชาวบ้าน.....

เอกลักษณ์ของเมืองแม่ฮ่องสอน

ไทใหญ่เป็นกลุ่มชนตระกูลไตกลุ่มหนึ่ง พวกเขาเรียกตนเองว่า ไตโหลง หรือไตหลวง อันเป็นที่มาของชื่อไทใหญ่ ชาวพม่าเรียกไทใหญ่ว่า“ฉาน” ชาวล้านนาในภาคเหนือมักเรียกชาวไทใหญ่ว่า “เงี้ยว” ไทใหญ่ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ทั่วไปร่วมกับชาวไทจีน ไทลื้อ ในบริเวณที่ราบสูงฉานมาแต่ดั้งเดิม ในอดีตพรมแดนระหว่างรัฐฉานกับล้านนาไม่มีความแน่ชัด จึงมีการเดินทางไปมาระหว่างสองฟากฝั่งแม่น้ำเมยและแม่น้ำสาละวิน รัฐเชียงตุงถูกยกให้แก่อังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็น 1 ใน 7 ครั้ง ที่สยามยกดินแดนให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส เมื่ออังกฤษปกครองพม่า รัฐไทใหญ่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพม่าในชื่อว่า รัฐฉาน หรือShan state มีฐานะเป็นพลเมืองชั้นสองกลุ่มใหญ่ที่สุดของพม่ามาจนปัจจุบันนี้

ชาวไทยใหญ่ได้เข้าตั้งรกรากทำมาหากินจนกลายเป็นชุมชนใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนของไทย โดยเฉพาะที่ อ.ขุนยวม และอ.เมือง ซึ่งเคยได้รับการยกฐานะให้เป็นเมืองหน้าด่านของนครพริศร์นครพิงค์เชียงใหม่ เมื่อปีพ.ศ.2417 โดยมีพญาสิงหนาทราชา ผู้นำชุมชนไทใหญ่เป็นเจ้าของเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรก ปัจจุบันแม่ฮ่องสอนนับเป็นเมืองของชาวไทยใหญ่ ซึ่งมีสภาพบ้านเรือนและบรรยากาศต่างๆ ที่รับเอาอิทธิพลของพม่ามามากที่สุด นอกจากการรับอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรม รวมถึงสถาปัตยกรรมจากพม่าแล้ว ยังรวมถึงด้านความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวไตที่ได้รับอิทธิพลเป็นอย่างสูง ซึ่งแสดงออกมาทางด้านศิลปกรรมและทางด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ซึ่งกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน โดยที่อิทธิพลดังกล่าวแสดงออกมาในรูปแบบการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย การสร้างอาคารในพุทธศาสนา ตามแบบไทใหญ่-พม่า ที่กระจายอยู่ทั่วเมือง ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นกลุ่มได้ดังนี้

1. วัดและอาคารสิ่งก่อสร้างทางด้านพระพุทธศาสนา

ชาวแม่ฮ่องสอนนั้นเมื่อสร้างบ้านเมืองอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านแล้วจะสร้างวัดพร้อมควบคู่กันไป ด้วย การสร้างวัดจะสร้างกุฏิพระและสามเณรซึ่งจะแบ่งห้องนอนแยกต่างหาก ภายในอาคารวัดหลังหนึ่งแบ่งออกเป็นหลายห้องเช่นห้องนอนสำหรับหัวหน้า(พระ) ห้องนอนสามเณร(สามเณร) ห้องโถงหรือโรงทานสำหรับศรัทธาร่วมทำบุญ ซึ่งแบ่งระดับเป็นชั้นลดหลั่นกันไป ห้องที่อยู่สูงที่สุดเป็นห้องที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์พระประธานและอื่น ๆ ตกแต่งประดับด้วยลวดลายไต(ไทใหญ่)

วัดในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น ส่วนใหญ่เป็นวัดที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบไทใหญ่ซึ่งมีเอกลักษณ์แปลกแตกต่างจากวัดในจังหวัดอื่น ๆ และเป็นจุดดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สภาพทั่วไปของวัดในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลักษณะศิลปสถาปัตยกรรมแบบไทใหญ่ มีทั้งวัดที่มีองค์พระธาตุหรือเจดีย์เป็นประธานและวัดที่ไม่มีเจดีย์เป็นประธาน ในการวางผังบริเวณของวัดไทใหญ่แตกต่างจากวัดล้านนาและวัดภาคกลาง เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่แยกเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันโดยเด็ดขาด โดยใช้อาคารในลักษณะอเนกประสงค์หรืออาคารใหญ่หลังเดียวใช้เป็นทั้งวิหาร ศาลาการเปรียญ และกุฏิไปพร้อม ๆ กัน อาคารต่าง ๆ ในวัดที่ตั้งอยู่ในผังบริเวณจะตั้งอยู่แบบลอยตัว ไม่มีการกำหนดสัดส่วนกิจกรรมด้วยกำแพงแก้วกันพื้นที่พุทธาวาสเช่นวัดในภาคกลาง

ลักษณะสถาปัตยกรรม ถ้าเป็นองค์พระธาตุเจดีย์จะเป็นเจดีย์ทรงมอญมีทั้งแบบองค์เจดีย์เดี่ยวและเจดีย์กลุ่มอันประกอบด้วยพระเจดีย์องค์ใหญ่เป็นองค์ประธาน ล้อมรอบด้วยเจดีย์เล็กโดยรอบ 8 องค์ หรือ 4 องค์แล้วแต่กรณีวิหารและศาลาการเปรียญส่วนใหญ่เป็นวิหารไม้หลังคาซ้อนชั้นแบบยกคอสองชั้นและทั้งชายคาสามตอนหรือที่เรียกกันว่าหลังคาแบบสองคอสามชาย ตามลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทยใหญ่ หากเป็นวัดที่สำคัญอาจมีหลังคาสมระหว่างหลังคา

คอลงสองชั้น และทั้งชายคาสามชั้นผนวกกับหลังคาซ้อนชั้นแบบยอดปราสาทประดับตกแต่งด้วยไม้หรือโลหะฉลุลาย พร้อมตกแต่งรวงผึ้งประดับด้านหน้าแบบฉลุลาย นอกจากนั้นวัดไทยใหญ่มีลักษณะพิเศษคือมักมีสถาปัตยกรรมขนาดเล็กอื่น ๆ ที่เน้นลักษณะฝีมือช่างเป็นพิเศษด้วย เช่น ศาลาสงฆ์ น้ำพระ และเว็จกุฎิ วิหารของวัดสำคัญ ๆ จะนิยมตกแต่งลวดลายด้วยศิลปะการปิดทองประดับกระจกสีที่วิจิตรงดงาม รวมทั้งมีศิลปกรรมเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอื่น ๆ และมีลักษณะประณีตศิลปเก็บรักษาไว้ในวิหารด้วย เช่น ธรรมมาสน์ ตู้พระธรรม และอื่น

2. ศาลาการเปรียญ

มีลักษณะใต้ถุนสูง เป็นที่อยู่อาศัยรวมของพระภิกษุ สามเณร และเด็กวัด ส่วนหนึ่งบริเวณห้องโถงเป็นที่ทำบุญ ฟังเทศฟังธรรมเหมือนวิหาร สร้างเป็นวัดถาวร ปูด้วยไม้แป้น เสากลม หรือแปดเหลี่ยม มุงด้วยแป้นเกล็ด ปัจจุบันมุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้อง บนหลังคาจะมีรูปทรงเป็น สามคอสี่ชาย มีลวดลายโต เสาว์ตบางแห่งทำด้วยห่านสีแดง เขียนลายสวยงาม เดิมจะมีหลายหลังติดกันระหว่างหลังจะมีรางรินไม้ หรือสังกะสี

3. ส่างหว่าง

ส่างหว่างคือ ชุมประตูหน้าวัดและจะสร้างตรงประตูรั้วของเขตวัดเสมอ หรือเป็นชุมหน้าอาคารศาลาการเปรียญ(วัด) อาจจะทำเป็นชุมหน้ามุขของอาคารหรือชุมบันไดขึ้นสู่อาคาร ส่างหว่างเป็นจุดแสดงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของอาคารทางพุทธศาสนาในจังหวัดแม่ฮ่องสอนตามแบบสถาปัตยกรรมไต และจะมีเฉพาะอาคารของวัดเท่านั้นไม่มีในอาคารบ้านเรือนของชาวบ้านทั่วไป ในสมัยก่อนเมื่อเข้าไปในวัดชาวบ้านจะถอดรองเท้าไว้ที่ส่างหว่าง แล้วเดินเท้าเปล่าเข้าไปในวัดเนื่องจากความเชื่อที่ว่าถ้าสวมรองเท้าเข้าไปในวัดนอกจากจะไม่เคารพสถานที่แล้ว เวลาเดินออกจากวัดนั้นยังจะมีดินหรือทรายของวัดติดรองเท้าไปด้วยก็จะเป็นบาปโดยไม่ได้ตั้งใจ

4. เจดีย์แบบชาวไต

หรือเรียกว่า “กองมู” ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ตรงกลางขึ้นไปเป็นรูปทรงกรวยแหลมขึ้นไปปลายเจดีย์จะมีฉัตรและมีกระดิ่งแขวนไว้ ตรงมุมฐานทั้ง 4 จะมีรูปปั้นราชสีห์ก่อด้วยอิฐฉาบด้วยปูน เรียกว่า “ส่างซี” มุมละ 1 ตัว ส่วนฐานข้างบนใกล้ทรงกรวยจะปั้นเป็นรูปแปดกลีบประหลาด หัวเป็นมนุษย์แต่ลำตัวเป็นราชสีห์แผด 2 ตัว ชาวไตเรียกว่า “สีอะสองปุม” มุมละ 1 ตัว รวม 4 ตัว นอกจากนี้จะสร้างแจกันดอกไม้ติดตั้งไว้ทั้ง 4 ด้าน

5. เชนไต (เรือนไทยใหญ่)

การสร้างเรือนแบบไทยใหญ่นั้นมีหลายแบบหลายขนาดตามความเหมาะสมของฐานะแต่ละครอบครัวและจำนวนสมาชิกในครอบครัว แต่สำหรับคนที่มีความฐานะยากจนแล้วส่วนมากจะใช้ไม้ไผ่ทั้งหลังเพราะหาได้ง่ายและสะดวกรวดเร็ว หรือไม้ก็ใช้ไม้เสาและเครื่องประกอบเป็นไม้จริงแต่ฝาและพื้นใช้ไม้ไผ่

โครงสร้างบ้านของผู้ที่มีฐานะดีก็จะใช้ไม้เนื้อแข็ง เช่นไม้สัก ไม้มะค่า เป็นต้น ซึ่งจะมั่นคงถาวรมากกว่า ลักษณะของบ้านเรือนก็จะคล้ายคลึงกัน ถ้าสร้างแบบชั่วคราวก็จะเป็นทรงตupaแหวนหงส์ ถ้าสร้างถาวรหรือถาวรก็จะเป็นแบบทรงไทยหลังคาสูง แม้จะสร้างเป็นกระท่อมก็มักจะสร้างเป็นเรือนสองหลังเคียงกันและมีรางน้ำฝนตรงรอยต่อระหว่างชายคาซึ่งจะชิดติดกันซึ่งเรียกว่า "เฮินสองช่อง" แยกห้องนอนและห้องครัวคนละหลังและนิยมหันหน้าบ้านไปทางทิศเหนือเสมอ ถือกันว่าแสงแดดจะได้ไม่ส่องเข้าหน้าบ้าน โครงสร้างและอุปกรณ์แบบเรือนใต้สองช่อง มีดังนี้ เสาจอม 3 ต้น เสาข้าง 6 ต้น ใช้ไม้เนื้อแข็งเลื่อยเป็นสี่เหลี่ยม หกเหลี่ยม หรือแปดเหลี่ยมหรือเสากลมก็ได้ นอกจากเสาดังกล่าวแล้วก็มีเสาเป็นไม้ตีเปลือกค้ำระหว่างกลางเสาดังกล่าวมาน้อยตามความต้องการและขนาดของห้องเพื่อความแข็งแรงทนทาน และรับน้ำหนักโดยเสาคำนี้นี้จะเป็นเสาต้นคอยค้ำลงไว้ ชื่อ แป๊ะจอม แป๊ะพู่ ไม้หนูใต้ ไม้แปดแฉ่ง แป๊ะข้าง โย ไม้ตัด ไม้กลอน ม้าน้ำย้อย แวง ตัง แป้นเสือ แฉ่งใหม่ ผา พักตุ สุปะแดงปอก คุ้ไหล ะทิง ไร่หมา เข่งน้ำ จาน

เรือนสองช่องนั้น ช่องหนึ่งเป็นห้องนอนและฝากั้นห้องนอนเรียกว่า "ฝาต้นลม" อีกห้องหนึ่งจะเป็นห้องรับแขกซึ่งเป็นห้องโถงข้างบนฝาด้านทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตกของห้องจะทำเป็นเชิงพารา (หิ้งพระ) ตกแต่งประดับด้วยแจกันดอกไม้มีน้ำเต้าขนาดเล็ก ซึ่งจะทำให้การเปลี่ยนทั้งน้ำและดอกไม้สดทุกวันพระสำหรับไหว้บูชาพระ "ไหว้โกก้วยพารา"

ส่วนช่องที่สองนั้นจะทำเป็นห้องครัวเรียกว่า "ครัวไฟ หรือ ช่องไฟ" โดยจะมีกระบะไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้างยาวตามความเหมาะสมบรรจุดินจนเต็ม "เต่งตีไฟ" เป็นเตาหุงต้มเพื่อหุงข้าวใหม่ บ้านเครื่องใช้ในครัวไฟส่วนมากคนจนจะใช้หม้อปั้นดินเผาเป็นหุงต้ม

6. ประติมากรรม-เจ้าพราหมณ์ปอก

คือพระประธานในอาคารศาลาการเปรียญ ซึ่งชาวจังหวัดแม่ฮ่องสอนในอดีตนิยมสร้างไว้ 3 องค์เรียงกัน สาเหตุที่สร้างพระประธาน 3 องค์นี้ จากการสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิตามหมู่บ้านต่าง ๆ ได้ให้ความเห็นว่าสร้างเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสิ่งสักการบูชาที่เป็นรูปธรรมแทนพระรัตนตรัย ซึ่งปัจจุบันจะยังคงเหลือพระประธานในลักษณะดังกล่าวนี้้อยาก

คำว่า "เจ้าพรา" หมายถึง พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูป ส่วนคำว่า "หม้อปอก" เป็นภาษาพม่า มาจากคำว่า "หม้อ" แปลว่า "ดิน" และคำว่า "ปอก" แปลว่า "สร้างขึ้น" ดังนั้น คำว่าเจ้าพราหมณ์ปอก จึงแปลว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยดิน ทั้งนี้ ก็เพราะมีความเชื่อสืบเนื่องมาจากตอนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ หลังจากนางสุชาดาได้ถวายข้าวมธุปายาสแก่พระพุทธเจ้าโดยคิดว่า เป็นเทพารักษ์ เมื่อพระพุทธเจ้าฉันเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานเลี้ยงทวยด้วยถาดทองคำที่บรรจุข้าวมธุปายาสซึ่งได้ลอยทวนน้ำขึ้นไปหมุนมุดลงไปซ้อนกับถาดทองของพระพุทธองค์ก่อนตามคำที่พระองค์อธิษฐานไว้ พระพุทธเจ้าก็เสด็จพระราชดำเนินไปหาที่สงบเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม ใน

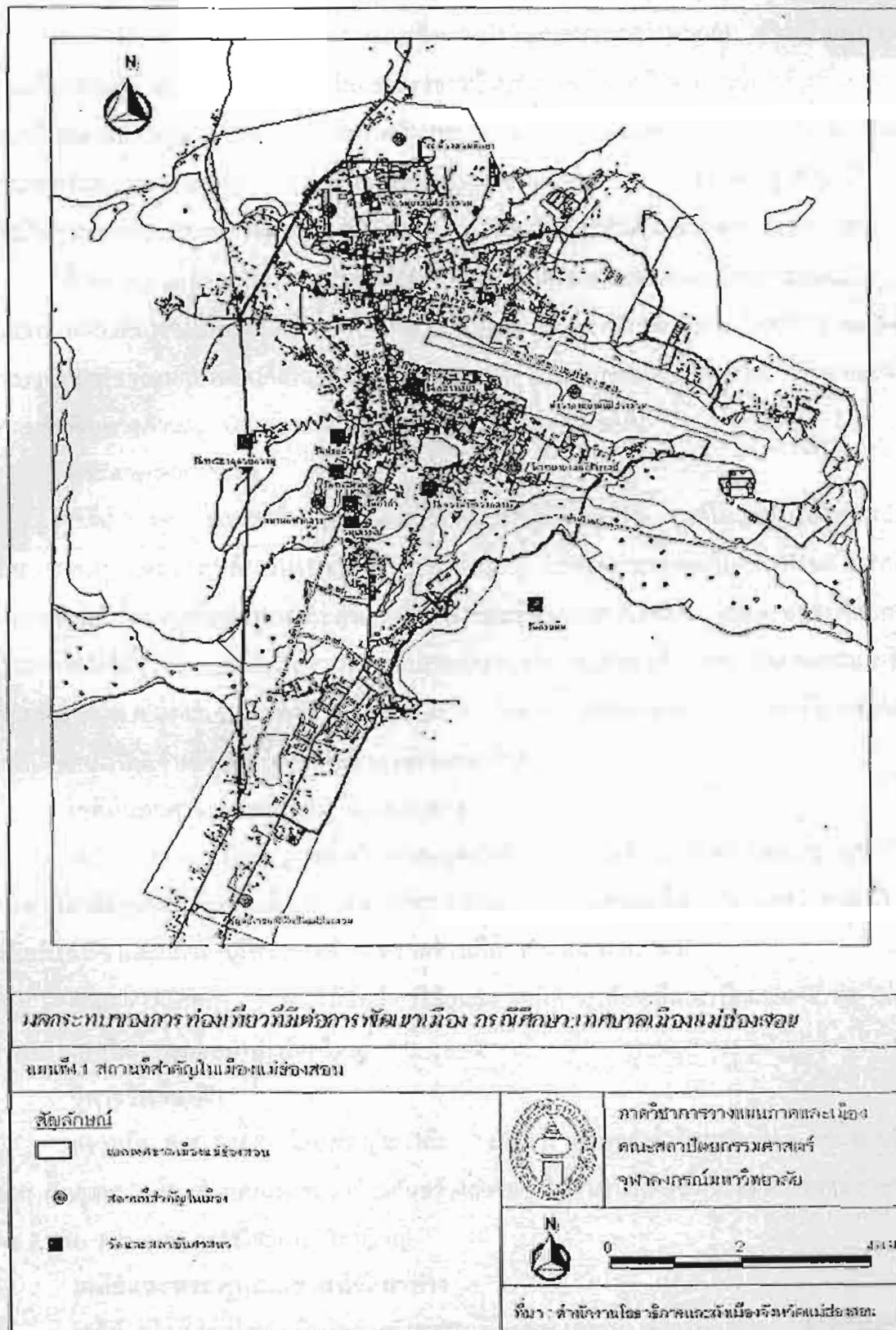
ระหว่างทางได้มีคนเลี้ยงม้าถวายหญ้าแพรก (ตามพุทธประวัติของไทยเป็นหญ้าคา) 8 กำมือ พระองค์รับแล้วเสด็จพระราชดำเนินต่อไปจนถึงใต้ต้นโพธิ์ใหญ่ และให้หญ้านั้นปูลาดทำเป็นบัลลังก์ นั่งบำเพ็ญจนสามารถตรัสรู้เป็นสัมพันธัญญะพุทธเจ้า จึงมีความเชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้บน บัลลังก์ดินและเป็นที่มาของ "เจ้าพราหมณ์ปอก" คือพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยดินนั่นเอง

7. ลายไต

ศิลปะลายไตมีหลายลักษณะ โดยเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด คือการร่อนลูกกระดาด หรือเจาะไม้ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ แล้วนำไปประดับอาคาร หรือสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม เช่น จองพรา คำซ่อน (ตุ้) เป็นต้น ศิลปกรรมด้านนี้มีชื่อเรียกต่าง ๆ ตามลักษณะงานที่นำไปใช้ เช่น ลายฉลุ หรือการแกะสลัก (ไม้ / สังกะสี) ตามยอดปราสาท หรืออาคารศาสนสถานต่าง ๆ ในชุดหนึ่ง ๆ นั้น ส่วนที่อยู่ด้านบนเรียกว่า "สะเจ๊ะ" ส่วนที่อยู่ด้านล่างเรียกว่า "กะหุ้งต่อง" ส่วนที่อยู่ตรงกลาง เรียกว่า "พอง" ส่วนลายแกะสลัก (ไม้ / สังกะสี) ที่เป็นเชิงชายของอาคารที่มักจะเห็นอยู่โดยทั่วไป นั้นเรียกว่า "ปานซอย"

ทั้งด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม ที่สร้างขึ้นภายในเมือง แม่ฮ่องสอนนั้น ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวไต ที่มี ลักษณะเฉพาะตัว และแสดงถึงความสงบ เรียบง่าย ตามแบบของชาวไทยใหญ่ โดยทั้งหมดกลายเป็น เอกลักษณ์เฉพาะตัว และเป็นเสน่ห์ที่ทำให้เกิดความสวยงามเฉพาะตัวของเมืองแม่ฮ่องสอน

แผนภาพ 1 สภาพภูมิทัศน์เมืองแม่ฮ่องสอน

สถาปัตยกรรม-ศิลปกรรมที่สำคัญของเมือง

ชาวแม่ฮ่องสอนนั้นเมื่อสร้างบ้านเมืองอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านแล้วจะสร้างวัดพร้อมควบคู่กันไป ด้วย การสร้างวัดจะสร้างกุฏิพระและสามเณรซึ่งจะแบ่งห้องนอนแยกต่างหากกัน หัวหน้าหมู่บ้านที่มีฐานะดีจะเป็นผู้ดำเนินการลงทุนสร้างโดยขอแรงชาวบ้านช่วยกันทำภายในอาคารวัดหลังหนึ่งแบ่งออกเป็นหลายห้องเช่นห้องนอนสำหรับพวกราช(พระ) ห้องนอนสามเณร (สามเณร)ห้องโถงหรือโรงทานสำหรับศรัทธาร่วมทำบุญ ซึ่งแบ่งระดับเป็นชั้นลดหลั่นกันไป ห้องที่อยู่สูงที่สุดเป็นห้องที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์พระประธานและอื่น ๆ ตกแต่งประดับด้วยลวดลายไทยใหญ่)

ซึ่งจากความเชื่อและจารีตประเพณีดังกล่าวทำให้เกิดลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่สำคัญของเมืองที่มีความสวยงามตามแบบ ศิลปกรรม-สถาปัตยกรรม ไทยใหญ่ พม่า ต่อมามีแบบฉบับของชาวแม่ฮ่องสอนที่เป็นเอกลักษณ์ และมีความโดดเด่นก่อให้เกิดเป็น สิ่งก่อสร้างที่มีความสำคัญทางด้านสถาปัตยกรรม – ศิลปกรรม ที่สำคัญของเมืองดังนี้

พระธาตุดอยกองมู

เจดีย์ 2 องค์ บนเขาด้านทิศตะวันตกของตัวเมืองแม่ฮ่องสอน องค์ใหญ่สร้างเมื่อพ.ศ.2403 โดยจองต้องผู้ และนางเหล็ก ภรรยาเจ้าศรัทธาสร้างถวาย บรรจุพระธาตุพระโมคคัลลานะ เคยพังลงตั้งแต่คอร่มงขึ้นไปเหลือแต่ฐานและตัวเจดีย์ตั้งแต่คอร่มงลงมาพ.ศ.2441 พระครูอนุสนธิศาสนกิจ เจ้าอาวาสวัดไม้ยุง และคณะศรัทธาประชาชนร่วมกันก่อสร้างจนเต็มองค์ ได้ทำพิธียกฉัตรสมโภชเมื่อเดือนมีนาคมพ.ศ.2443 องค์เล็กสร้างเมื่อพ.ศ.2417 โดยพญาสิงหนาทบารุง เจ้าองค์แรกของเมืองแม่ฮ่องสอน เป็นเจ้าศรัทธา บรรจุพระธาตุของพระสารีบุตร

เจดีย์และศาลาการเปรียญวัดจองกลาง

เจดีย์ สูง 12 คอก ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสแต่ละด้านของเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปปางนั่งสมาธิ มีเจดีย์องค์เล็กที่มุมทั้งสี่ รูปแบบทางศิลปะเป็นแบบพม่าผสมไทยใหญ่ มีลวดลายสวยงาม ขุนเพียรพิรุณกิจ และแม่จองเอือน เป็นเจ้าศรัทธาสร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2457

ศาลาการเปรียญ อาคารไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง หลังคามุงสังกะสีและเป็นแบบ 2 คอก 3 ชาย รูปแบบสถาปัตยกรรมผสมพม่าไทยใหญ่

วิหารวัดจองคำ

สร้างเมื่อ พ.ศ. 2469 โดยพระอุหน่าก๊ะ เจ้าอาวาสวัดจองคำในเวลานั้น และลุงจองคำ ส่วย ผื่นอุตมะ พร้อมด้วยคณะศรัทธาร่วมกันสร้างถวาย เป็นอาคารทรงตรีมุข หลังคาทรงปราสาท 1 คอก 2 ชาย ตามแบบ สถาปัตยกรรมไทยใหญ่

เจดีย์และพระพุทธรูปไสยาสน์วัดผาอ่าง

เจดีย์ สร้างโดยศรัทธาเจ้าพ่อคำหยี(พระยาพิชเดชสงคราม) เจ้าแม่จันทร์คำ และคณะศรัทธาร่วมกันสร้าง ประมาณ พ.ศ. 2449 ที่ได้ชื่อว่าวัดผาอ่างเพราะมีพระภิกษุจากเมืองผาอ่าง รัฐฉาน สห

ภาพพม่าได้มาอยู่และสร้างวัดขึ้น จึงเรียกชื่อตามชื่อเมืองเดิมของพระภิกษุองค์นั้น

วัดร้างดอยแก้วขมิ้น

ตั้งอยู่ยอดเขา ห่างจากบ้านใหม่ หัวสนามบินมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 1,200 เมตร สภาพเดิมขององค์เจดีย์ถูกขุดเจาะหาโบราณวัตถุ จนเสียหายพังทลายแต่โครงสร้างส่วนอื่น เช่น กำแพงแก้ว และลานประทักษิณยังคงอยู่ ตัวเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีสิงห์ประดับที่มุมทั้งสี่ องค์เจดีย์มีฐานย่อเก็จสามชั้นและฐานแปดเหลี่ยมรองรับชั้นมาลัยเถาที่ทำเป็นลายกลีบบัวซ้อนกันสองชั้น บัวปากกระบังและองค์ระฆังกลมที่ตกแต่งด้วยลายหน้ากาล ส่วนยอด ปล้องไฉนและปลียอด หักหายไปแต่พบชิ้นส่วนโลหะประดับยอดฉัตรตกอยู่รอบฐาน ฐานย่อเก็จชั้นล่างสุดประดับแจกันดอกไม้หรือหม้อปูระนงที่มุมทั้งสี่และตกแต่งผนังด้วยลายลูกฝัก มีขุมทิศที่ฐานทั้งสี่ด้านแต่ด้านทิศตะวันออกถูกขุดทำลายจนเหลือแต่ฐาน มีลักษณะเป็นมุขยื่นออกมาด้านหน้า ภายในเป็นคูหาประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นศิลปะพม่าแบบมณฑลพะเยา ส่วนยอดขุมเป็นทรงปราสาทซ้อนลดหลั่นกันเป็นชั้น ๆ ด้านหน้าเป็นบันไดทางขึ้น รวบบันไดประดับตัวมังกรหมอบทอดตัวยาวตามแนวบันได ขุมทิศเหล่านี้ก่อทับฐานย่อเก็จชั้นล่างที่ฉาบปูนและตกแต่งลวดลายไว้แล้วจึงทำให้คิดได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นหลังจากสร้างเจดีย์เสร็จแล้ว องค์เจดีย์มีลานประทักษิณและกำแพงแก้วรูปห้าเหลี่ยมล้อมรอบและมีช่องบันไดที่กึ่งกลางทุกด้านทำให้มีแผนผังเป็นรูปห้าเหลี่ยมตามแนวทิศเหนือได้

จากการสำรวจพบโบราณวัตถุทั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เครื่องมือหินกะเทาะและขวานหินขัดและโบราณวัตถุสมัยประวัติศาสตร์

อุโบสถและพระพุทธรูปไสยาสน์วัดพระนอน

อุโบสถ อาคารสถาปัตยกรรมแบบพม่า ทรงจตุรมุข หลังคามุงสังกะสี ลักษณะแบบ 2 คอ 3 ชาย ประดับลวดลายสังกะสีฉลุ บนยอดหลังคามีฉัตรสีทองแว่นระฆังไว้โดยรอบ เพดานเป็นไม้มีลวดลายประกอบ เสากลมทาสีทองและสีแดง หัวเสามีลวดลายติดกระຈကလံลายบัว สร้างเมื่อพ.ศ. 2449 เป็นอุโบสถหลังแรกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีความสวยงามที่หาดูได้ยาก กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้แล้ว

พระพุทธรูปไสยาสน์ ประติมากรรมแบบศิลปะไท (ไทยใหญ่) มีความยาว 12 เมตร ตามตำนานเล่าว่า พระพุทธรูปไสยาสน์นี้สร้างก่อนอารามวัดพระนอน ผู้เป็นเจ้าของสร้างคือเจ้าเมืององค์แรกของเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชาวไท (ไทยใหญ่) ชื่อพะก่าเด็กซาน หรือชื่อในภาษาพม่าว่า "ซานกะเล" ต่อมาได้รับพระราชทานนามว่า "พญาสิงหนาทราชา" มูลเหตุที่สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์ เนื่องจากท่านประสงค์จะสร้างถาวรวัตถุที่เป็นมงคลเพื่อเป็นที่ระลึกแก่ชนรุ่นหลัง และเป็นพระพุทธรูปประจำวันเกิดของท่าน คือ วันอังคาร และเป็นการเฉลิมฉลองในโอกาสที่หมู่บ้านแม่ฮ่องสอนได้รับการยกฐานะเป็นเมือง

วิหารเจ้าพราละแข่ง-วัดหัวเวียง

เป็นอาคารไม้ 2 หลังติดกัน หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด ประดับด้วยลวดลายฉลุสังกะสีเป็นชั้น ๆ แบบปราสาท เป็นศิลปะที่ผสมกลมกลืนศิลปะต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม สวยงาม หลังใหญ่มียอดเป็นรูปโดมต่อด้วยไม้กลึงเป็นช่อแหลมขึ้นไป หลังเล็กหลังคาเป็นปราสาท 5 ยอด ประดับด้วยลวดลายสังกะสีฉลุ บนยอดมีฉัตรสีทองคล้ายฉัตรเจดีย์ เพื่อใช้เป็นอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป “มหายานี” หรือ “พราละแข่ง” ที่นำมาจากเมืองมณฑลเศรย์ สหภาพพม่า นอกจากนั้นอุโบสถวัดหัวเวียงยังมีความงดงาม และเป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่มีความสวยงามเชิดหน้าชูตาของเมือง

ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง (ศาลเจ้าเม็ง)

สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยที่ “ชานกะเล” ได้รับแต่งตั้งจากเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเจ้าเมืองคนแรกมีบรรดาศักดิ์เป็น “พญาสิงหนาทราชา” ครองเมืองในปีพ.ศ.2417 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองแล้ว เพื่อให้ประชาชนชาวแม่ฮ่องสอนได้มีที่พึ่งทางใจ เพื่อปกป้องรักษา และปกป้องคุ้มครองให้งานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

อาคารบ้านพักป่าไม้จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เดิมเป็นบ้านพักของผู้จัดการบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า สร้างประมาณพ.ศ.2467 เมื่อหมดสัมปทานป่าพ.ศ.2472 จึงมอบอาคารแก่ทางราชการ ซึ่งได้ใช้เป็นบ้านพักป่าไม้จังหวัดมานานพอสมควร ปัจจุบันเป็นอาคารประวัติศาสตร์ ทางป่าไม้จังหวัดพยายามดูแลอนุรักษ์ไว้

บทที่ 3

พัฒนาการของการท่องเที่ยวและการพัฒนาเมือง

เมืองแม่ฮ่องสอนมีสถานที่ท่องเที่ยวอยู่มากมายทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของเมือง เห็นได้จากวัดวาอารามในเมืองที่มีความสวยงามตามแบบศิลปกรรมไทยใหญ่ อาคารบ้านเรือนแบบไทยใหญ่(เฮินไต) ที่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวหรือสองชั้นแบบโบราณ เรียกว่าบ้านสร้างด้วยไม้มีได้สูง หลังคามุงด้วยใบตองตึง นอกจากนั้นยังรวมถึง ศิลปวัฒนธรรมประเพณีมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังจะเห็นได้จากการแต่งกายแบบพื้นเมืองซึ่งเรียกกันว่าชุดไต ภาษาถิ่นที่เรียกว่าภาษาไต และอาหารพื้นเมืองแบบไทยใหญ่ สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาเยี่ยมชมจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเดินทางกลับด้วยความประทับใจ

จากลักษณะที่สำคัญดังกล่าวก่อให้เกิดเป็นความประทับใจของผู้ที่มาเยี่ยมชม ความคู่กับสภาพธรรมชาติที่สวยงามซ่อนตัวอยู่กลางขุนเขาและ วัฒนธรรมไทยใหญ่ที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ กลายเป็นเสน่ห์และจุดขายที่สำคัญทางการท่องเที่ยวของเมืองแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน พัฒนาการของการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอนนั้น อาจจะไม่ชัดเจนมากนักในช่วงแรก และช่วงกลาง แต่เนื่องด้วยปัจจัยหลายประการโดยที่การท่องเที่ยวนั้นยังถือว่าเป็นจุดประสงค์อันดับรองลงไป แต่หลังจากนั้นการท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน ก็พัฒนาและก่อขึ้นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบัน โดยที่สามารถจำแนก ลำดับช่วงของพัฒนาการการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน ได้เป็นสามช่วงอายุดังนี้

1. ยุคแรกของการพัฒนา (ก่อนปีพ.ศ.2525)

ในช่วงแรกนั้นเมืองแม่ฮ่องสอนตั้งถิ่นฐานอยู่ภายในที่ราบลุ่มของเทือกเขาทางด้านตะวันตกของภาคเหนือไม่ว่าจะเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน หรือชุมชนอื่นๆที่อยู่รอบข้างไม่ว่าจะเป็นเมืองแม่สะเรียง เมืองปาย หรือเมืองขุนยวม ทั้งนี้เนื่องจากการติดต่อ ยกเว้นแต่การติดต่อกับหัวเมืองพม่าฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินทำได้สะดวกเนื่องจากใช้การคมนาคมทางน้ำทางแม่น้ำปายและแม่น้ำสาละวิน จนกระทั่งเมื่อมีการรวมหัวเมืองฝั่งตะวันตกเข้าเป็นมณฑลพายัพ ทำให้การติดต่อกับหัวเมืองฝั่งพม่าทางด้านการปกครองนั้นเป็นอันยุติลงและต้องหันมาติดต่อคมนาคม และปฏิสัมพันธ์กับชุมชนโดยรอบทางด้านมณฑลพายัพแทน ซึ่งเมืองหลวงในขณะนั้นคือเมืองเชียงใหม่ ทำให้เมืองแม่ฮ่องสอนต้องติดต่อทางด้านการบริการราชการกับเมืองเชียงใหม่มากขึ้นด้วยการเดินเท้า การติดต่อกับเมืองอื่นๆ นั้นไม่สามารถทำได้สะดวกนักเนื่องจากสภาพภูมิประเทศ แม้กระทั่งการเดินทางไปสู่เชียงใหม่ก็ต้องใช้เวลาเดินเท้าถึง 10 -20 วัน โดยการเดินทางลงทางใต้สู่อำเภอแม่สะเรียงและเข้าเชียงใหม่ทางอำเภอฮอดนั้น จะใช้เวลาเดินเท้าถึง 15 วัน ขณะที่หากเดินทางขึ้นเหนือสู่อำเภอปาย

และเข้าสู่เชียงใหม่ทางอำเภอแม่แตงนั้นจะใช้เวลาเดินทาง 12 วัน และทางสุดท้าย คือการเดินทางลงทางใต้ผ่านอำเภอยวนและลัดไปทางด่านตะวันออกสู่อำเภอแมริม แต่เส้นทางนี้ทุรกันดารมาก ประกอบกับต้องเดินทางผ่านป่าหนาทึบแม้ว่าจะเป็นเส้นทางที่ใกล้ที่สุดแต่ก็ใช้เวลานานถึง 10 วัน

แม้ว่าการเดินทางติดต่อกับเมืองเชียงใหม่ที่ลำบากในอดีต ที่มักจะใช้เฉพาะการติดต่อสื่อสารทางด้านภารกิจทางราชการ เนื่องจากข่าวสารต่างๆจากกรุงเทพ จะต้องส่งผ่านมาจากจังหวัดเชียงใหม่ก่อน ในส่วนของการค้าขายนั้นยังคงติดต่อกับทางพม่าเนื่องจากมีความสะดวกกว่า โดยการเดินทางนั้นจะใช้ทางเรือล่องลงไปตามลำน้ำปายเข้าสู่แม่น้ำสาละวินในเขตประเทศพม่าปัจจุบันและเข้าสู่เมืองมะละแหม่ง ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญ ที่เป็นแหล่งรวมของสินค้าหลายประเภทที่เป็นสินค้านำเข้าที่สำคัญของแม่ฮ่องสอนอันได้แก่เกลือ กะปิ มะพร้าว น้ำมันก๊าด สังกะสี ผ้า เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรที่ทำจากเหล็กชนิดดีจากประเทศอังกฤษ นอกจากนั้นยังรวมถึงการส่งบุตรหลานของผู้ที่มีฐานะดีในเมืองแม่ฮ่องสอนไปศึกษาในประเทศพม่าอีกด้วย เนื่องจากระบบการศึกษาของพม่าซึ่งปกครองโดยอังกฤษมีระบบการจัดการการศึกษาที่ดีจึงเป็นที่ยอมรับของชาวเมือง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทเดินอากาศไทย ได้เปิดเส้นทางบินรับส่งผู้โดยสารและสินค้าจากเชียงใหม่เป็นวงรอบไปยังอำเภอต่างๆในจังหวัดแม่ฮ่องสอนโดยเริ่มต้นที่อำเภอปาย สู่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม อำเภอแม่สะเรียงและกลับสู่จังหวัดเชียงใหม่ (ทำให้จังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นจังหวัดเดียวที่มีสนามบินทุกอำเภอ) แต่การมีสนามบินทุกอำเภอก็ไม่ได้เป็นการทำให้เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นที่รู้จักหรือเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว เพราะเนื่องจากต้องมีฐานะดีมาเท่านั้นจึงจะสามารถเดินทางโดยทางเครื่องบินได้ เนื่องจากค่าโดยสารราคาแพงมากในสมัยนั้น

ปีพ.ศ.2508 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอนอย่างเป็นทางการ การพัฒนาเส้นทางคมนาคมสายแรก ได้อาศัยแนวเส้นทางเดินเท้าที่บริษัทพนาสิทธ์ ทรัพย์ทวี ใช้ลำเลียงไม้ เส้นทางสายนี้คือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 ที่ตัดจากอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่อำเภอแม่สะเรียง อำเภอขุนยวม และอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน แต่เนื่องด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงและมีป่าหนาทึบ จึงทำให้ต้องก่อสร้างเส้นทางดังกล่าวมานานหลายปี และเป็นเส้นทางที่คดเคี้ยวไปตามไหล่เขา ทำให้ระยะยาวถึง 350 กิโลเมตร จากจังหวัดเชียงใหม่ ถึงจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ในปีพ.ศ.2520 การก่อสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 สำเร็จ ทำให้การเดินทางจากจังหวัดแม่ฮ่องสอนสู่จังหวัดเชียงใหม่มีความสะดวกมากขึ้น และนับว่าเป็นการเปิดเมืองสู่โลกภายนอก นับจากนั้นเป็นต้นมา การเดินทางสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อการท่องเที่ยวจึงได้เริ่มต้นขึ้น แต่ก็ยังจำกัดอยู่ในกลุ่มของนักท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติและการผจญภัยเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของการเดินทางที่คดเคี้ยวไปตามไหล่เขาตลอดเส้นทางตามสภาพภูมิประเทศของเทือกเขา

ทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเดินทางมากนัก กิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงเวลาดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงฤดูหนาวเท่านั้นและมีนักท่องเที่ยวไม่มากนัก

ประมาณปีพ.ศ.2522 ได้มีการพัฒนาเส้นทางสายแม่ฮ่องสอน อำเภอปาย และเข้าสู่จังหวัดเชียงใหม่ในเขตอำเภอแม่แตง ที่บ้านแม่มาลัย ซึ่งเส้นทางดังกล่าวคือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 โดยเส้นทางสายนี้ นายพลยาโนแห่งกองทัพญี่ปุ่นเป็นผู้กำหนดแนวทางให้เส้นทางดังกล่าวเดินทัพญี่ปุ่นเข้าพม่า ซึ่งได้ก่อสร้างไว้ตั้งแต่พ.ศ.2486 ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เส้นทางนี้ตัดผ่านภูเขาสูงชันและป่าทึบหนากว่าทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงชันและภายในพื้นที่ยังเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวไทยภูเขาที่กระจายตัวอยู่บนภูเขาเพื่อลักลอบปลูกฝิ่น ทำให้การพัฒนาเส้นทางดังกล่าวใช้เวลามากกว่าปกติ

2. ยุคพัฒนาการท่องเที่ยว ปีพ.ศ.2525 – 2539

ช่วงที่ 2 นั้น เริ่มตั้งแต่ปีพ.ศ.2525 ภายหลังจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 ได้พัฒนาแล้วเสร็จจึงทำให้เส้นทางดังกล่าวสามารถใช้ติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่ได้อีกทางด้วยระยะทาง 220 กม. ซึ่งใกล้เคียงกับการเดินทางด้วยทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 108 จึงทำให้เส้นทางสายดังกล่าวได้รับความนิยมมากกว่าแม้ว่าเส้นทางจะแคบและสูงชันกว่าก็ตาม และเนื่องด้วยกระแสการท่องเที่ยวประเภทเที่ยวชมธรรมชาติและกิจกรรมประเภททัวร์ป่าได้รับความนิยมในช่วงเวลานั้น ประกอบกับการเปิดเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 จึงเท่ากับการเปิดพื้นที่ทัวร์ป่าใหม่ที่นำเสนอแทนพื้นที่เดิม คือเชียงใหม่และเชียงรายที่เริ่มจะถึงจุดอิ่มตัว และที่สำคัญพื้นที่ที่เส้นทางสาย 1095 ตัดผ่านนั้น มีสภาพภูมิประเทศที่สวยงามและมีชุมชนต่างๆที่มีความน่าสนใจในลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวประเภททัวร์ป่า นอกจากนี้ยังสามารถจัดกิจกรรมการผจญภัยต่างๆได้หลายประเภท อาทิ การเดินป่า การขี่ช้าง และการล่องแพ ทั้งแพยางและแพไม้ไผ่ ดังนั้นนับตั้งแต่พ.ศ.2525 เป็นต้นมา การท่องเที่ยวประเภททัวร์ป่าจึงเริ่มต้นขึ้นโดยมีจุดหมายสุดท้าย คือการเที่ยวชมเมืองแม่ฮ่องสอน กิจกรรมประเภทรีสอร์ท ที่หักเหทางจึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในบริเวณเส้นทางสายดังกล่าว แต่อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวสำหรับเมืองแม่ฮ่องสอนในเวลานั้นยังไม่เป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญของเมืองเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีไม่มากนัก และมีช่วงการท่องเที่ยวบางฤดูกาลเท่านั้น การพัฒนาองค์ประกอบต่างๆเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่กิจการที่พัก ร้านอาหาร บริการเช่าพาหนะ หรือแม้แต่บริการนำเที่ยว ยังเป็นการดำเนินการอย่างไม่เป็นแบบแผนและเป็นกิจการภายในครัวเรือนเพื่อเสริมรายได้มากกว่าที่จะเป็นรูปแบบธุรกิจอย่างแท้จริง

ในปีพ.ศ.2529 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ทำการสำรวจศักยภาพของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดและสรุปผลการศึกษาได้ว่า จังหวัด

แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่แยกอยู่อย่างโดดเดี่ยวอย่างเป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง การเดินทางที่
ยากลำบากทำให้เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นสิ่งท้าทายให้นักท่องเที่ยวได้มาเยี่ยมชม แต่จังหวัด
แม่ฮ่องสอนก็ยังมีความน่าสนใจอยู่มากในด้านการคมนาคมและความพร้อมในด้านการบริการ
นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเริ่มมีความเสื่อมโทรมของพื้นที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และเริ่มสูญเสียใน
เอกลักษณ์ของท้องถิ่นจากผลกระทบที่เกิดขึ้นและการติดต่อกับเมืองอื่นที่เจริญกว่า

พ.ศ.2530 ซึ่งเป็นปีการท่องเที่ยวไทย จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้ขานรับนโยบายการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยจะเป็นการจัดกิจกรรมการแสดงของท้องถิ่น และประเพณีท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วยขบวนแห่จองพารา ขบวนปอยส่างลอง และการฟ้อนรูปสัตว์ (ฟ้อนกิงกะหล่าและฟ้อนโต ตามความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในการเฉลิมฉลองตามเทศกาลต่างๆ) ไปแสดงที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้สร้างความประทับใจและสนใจ ให้แก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนั้นนายกคังคักดี ลั้วมโนมนต์ผู้ว่าราชการจังหวัดแม่ฮ่องสอนในขณะนั้น ได้จัดให้คณะสื่อมวลชนแขนงต่างๆจากกรุงเทพมหานคร เดินทางไปทัศนศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์จังหวัดอีกด้วย นับแต่นั้นจังหวัดแม่ฮ่องสอนก็ได้รับการบันทึกรายชื่อไว้ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติบริสุทธิ์ สวยงาม และมีวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในภูมิภาคเหนือด้วยกัน บริษัทนำเที่ยวต่างๆ ก็มีรายการนำเที่ยวจังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ในรายการนำเที่ยวโดยเน้นจุดขาย คือความสวยงามและความบริสุทธิ์ของธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรมประเพณี

3. ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.2540 -พ.ศ.2545)

ในช่วงปัจจุบัน เป็นช่วงที่ ได้มีการพัฒนาทางด้าน การท่องเที่ยวได้เป็นรูปร่างขึ้นมาก ทั้ง ด้าน จำนวนนักท่องเที่ยว อัตราการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยว นอกจากนั้นในส่วนของจำนวนที่พักและ โรงแรม ก็มีเพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนักท่องเที่ยวและนักทัศนาจร แม้ว่าในช่วงนี้อาจจะไม่มีเหตุการณ์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่เห็นชัดเจนนั้น แต่โครงการพัฒนาเพื่อการ พัฒนาการท่องเที่ยวในเขตเมือง กลับถูกสร้างขึ้นอย่างชัดเจน เห็นได้จากขุมประตู่ทั้งด้านทิศเหนือ และทิศใต้ก่อนจะเข้าเมืองรวมถึง การพัฒนาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมืองทั้งสองพื้นที่ อันได้แก่ วัดพระธาตุคอกยงกมู ทั้งบริเวณทางขึ้นที่จอดรถและบริเวณโดยรอบ พื้นที่ที่ 2 คือ บริเวณ วัดจองคำจองกลางและพื้นที่หนองจองคำ ที่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เกิดความสวยงาม เนื่องจาก พื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการท่องเที่ยวและเป็นที่รู้จักในระดับประเทศ

รูปแบบการท่องเที่ยวของเมืองแม่ฮ่องสอน

รูปแบบการท่องเที่ยวจากคำจำกัดความ คือ กลุ่มของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีลักษณะการท่องเที่ยวแตกต่างกันตามมิติของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 สามารถแยกออกเป็น 4 ประเภทคือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติหรือเชิงนิเวศน์ (Natural Tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนันทนาการ (Recreation Tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการประชุมหรือสัมมนา (Convention Tourism)

จากการศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวจะพบว่าสาเหตุที่นักท่องเที่ยวเลือกมาเที่ยวที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งส่วนใหญ่จะเลือกมาเที่ยวเนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศสวยงามและเย็นสบาย ถึงร้อยละ 47 รองลงไปคือ มีโบราณสถาน ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่สวยงามและสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณีรวมถึงวิถีชีวิตท้องถิ่น ที่มีความแตกต่างจากวัฒนธรรมท้องถิ่นทั่วไปของคนไทย ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของเมืองแม่ฮ่องสอน (ตามตารางที่ 1)

จากการศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน การสามารถจำแนกรูปแบบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอนออกมาเป็นประเภทดังนี้

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism)

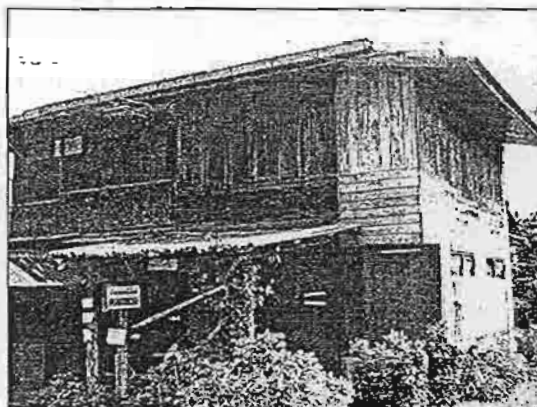
การท่องเที่ยวภายในเมืองแม่ฮ่องสอนคือการท่องเที่ยวแบบการเยี่ยมชม ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของเมือง และการท่องเที่ยวแบบการเยี่ยมชมวิถีชีวิต ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นพบว่าวัดพระธาตุดอยกองมู และวัดจองคำจองกลาง เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ถือว่ามีความสำคัญสูงมากของจังหวัดแม่ฮ่องสอนและภาคเหนือ ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวในระดับนานาชาติหรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เด่นมากในแหล่งท่องเที่ยวประเภทเดียวกัน จากการจัดลำดับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ (การท่องเที่ยวแหล่งประเทศไทย, 2540) และเมื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเมืองแม่ฮ่องสอนนั้น สามารถจำแนกออกเป็นประเภทดังนี้

1.รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และโบราณสถาน

รูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้ เกิดจากแหล่งท่องเที่ยวที่มี อยู่ในเมืองที่ส่วนใหญ่จะเป็นอาคาร สิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมใด(ไทยใหญ่)ในเมืองที่มีทั้งอาคารบ้านเรือน วัดวาอาราม และสภาพแวดล้อมที่เป็นเอกลักษณ์ โดยเฉพาะอาคารสิ่งก่อสร้างประเภทวัดภายในเมือง ซึ่งเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่สุดในเมืองแม่ฮ่องสอน ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี และ ถือว่าเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวนิยมมาท่องเที่ยวมากที่สุด สถานที่ที่นักท่องเที่ยวนิยมไปเที่ยวได้แก่ วัดพระธาตุดอยกองมู (เป็นสถานที่เคารพสักการะของชาวและยังเห็นทัศนียภาพของเมืองแม่ฮ่องสอนได้

เนื่องจากตัวพระธาตุตั้งอยู่บนภูเขาติดกะตัวเมืองทางทิศตะวันตก) วัดจองคำ วัดจองกลางรวม วัดพระนอน วัดกลางเวียง วัดก้ำก่อ วัดม่วยต่อ วัดก๊วยมั้นทางทิศตะวันออกของเมือง รวมถึงพิพิธภัณฑ์ที่รวมรวมของโบราณภายในวัดพระนอนและวัดจองกลาง (ดูจากแผนที่ แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมในเมือง)

กิจกรรมการท่องเที่ยวของรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้คือ การเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม รวมถึงอาคารสิ่งปลูกสร้างภายในเมือง ซึ่งมีทั้งแบบการเดินทางเอง และการไปกับบริษัททัวร์ โดยกิจกรรมที่ทำได้คือการเดินชม และการถ่ายภาพ เป็นส่วนใหญ่

2. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และวิถีชีวิต

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ถือเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้ร่วมด้วย โดยที่ ส่วนใหญ่มักจะสนใจ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และ ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

กลุ่มสถานที่ท่องเที่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ภายในเมืองที่นักท่องเที่ยวนิยมไปตามการประชาสัมพันธ์ ซึ่งจะมียุ2 ที่คือ ตลาดเช้าเมืองแม่ฮ่องสอน(ขายของตั้งแต่ 04.00น-18.00น)ซึ่งนักท่องเที่ยวมักนิยมไปเดินชมตลาดเพื่อเลือกซื้อสินค้าพื้นเมือง อาหารและขนมพื้นเมืองแบบชาวไทใหญ่ ส่วนในเวลากลางวันนั้น เมื่อนักท่องเที่ยว เดินเที่ยวชมเมือง ก็จะสามารถแวะรับทานอาหารและพื้นเมืองที่ขายอยู่ทั่วเมือง ซึ่งถือว่าเป็นอีกสถานที่ที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาตินิยม นอกจากนั้นตลาดในหิบบราซ่า ซึ่งเปิดขายในตอนกลางคืนตั้งแต่เวลา18.00น. - 22.00น. บริเวณถนนขุนลุมประพาสและบริเวณกลางเมืองนั้น ถือว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้

โดยสรุปแล้วการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ไม่สามารถระบุและเจาะจงสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวรูปแบบนี้ได้ละเอียด เนื่องจากสถานที่ท่องเที่ยวประเภทนี้จะกระจายปะปนอยู่กับการดำรงชีวิตของชาวเมือง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะเดินเที่ยวชมเมืองควบคู่กับการสังเกตวิถีชีวิตของชาวเมืองร่วมด้วย

กลุ่มกิจกรรมทางประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางประเพณี ที่ทางหน่วยงานราชการส่งเสริมหรือจัดขึ้น เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด โดยที่เน้นการจัดงานในเชิงการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น คืองานเทศกาลดอกบัวตองบาน โดยถือว่าการเปิดเทศกาลท่องเที่ยวเมืองแม่ฮ่องสอน (ซึ่งจัดในเดือนพฤศจิกายน เป็นต้นไป)

งานเมืองสามหมอก (จัดในช่วงเดือนมกราคม) งานเทศกาลชิมชาบ้านรักไทย(หมู่บ้านชาวจีนฮ่อ ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์) งานประเพณีปอยส่างลอง (ประเพณีบวชลูกแก้วจะมีงานตั้งแต่เดือน มีนาคมถึงเมษายน) งานประเพณีสงกรานต์-ปีใหม่ชาวไต (จัดในช่วงเดือนเมษายน) งานประเพณี จองพารา (งานปอยเหลินสิบเอ็ด งานออกพรรษาตามแบบชาวไทยใหญ่ จัดในช่วงเดือนตุลาคม) ประเพณีลอยกระทง (จัดช่วงเดือน ตุลาคม-ธันวาคม) ซึ่งงานประเพณีดังกล่าวเมื่อรวมแล้วจะ เกิดขึ้นต่อเนื่องกันตลอดทั้งปี

ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวของรูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้คือ การเที่ยวชมวิถีชีวิต ของ ชาวเมือง ซึ่ง สามารถทำได้ 2 ทาง คือ 1.การเดินทางท่องเที่ยวชม สังเกต วิถีชีวิตชาวเมือง รวมถึงการซื้อ สินค้าพื้นเมือง และของที่ระลึกก่อนกลับภูมิลำเนา 2.การเดินทางมาเที่ยวเที่ยวในช่วงงานเทศกาล ต่างๆที่ทางจังหวัดจัดขึ้น

สรุปแล้วรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) ของเมืองแม่ฮ่องสอนนั้น มีกิจกรรมการ ท่องเที่ยวที่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี ทั้งในส่วนของแหล่ง ท่องเที่ยวภายในเมือง และส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยว ในเมืองแม่ฮ่องสอน

องค์ประกอบการท่องเที่ยวในเมืองแม่ฮ่องสอน

(สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2527: 3-1-3-2) ให้ความเห็นว่าองค์ประกอบ ของการท่องเที่ยว จะประกอบด้วย 5 ส่วนใหญ่ คือ นักท่องเที่ยว ระบบการเดินทาง แหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการท่องเที่ยวและการติดต่อให้ข้อมูลข่าวสาร

1. แหล่งท่องเที่ยว (Tourist Attractions)

1. แหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปกรรม สถาปัตยกรรมและโบราณสถาน

ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มวัดวาอารามต่างๆในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งจะก่อสร้างด้วย ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบไทยใหญ่-พม่า ที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของเมือง แม่ฮ่องสอน ดังนี้

วัดพระธาตุดอยกองมู

ตั้งอยู่บนดอยกองมูทางทิศตะวันตกของตัวเมืองแม่ฮ่องสอน เดินทางโดยแยกจากทางหลวง สาย 108 ตรงบริเวณอนุสาวรีย์พระยาสิงหนาทราชาขึ้นไปทางซ้ายมือ เป็นทางลาดยางขึ้นภูเขาไป อีกประมาณ 1.5 กิโลเมตร ก็จะถึงบริเวณวัด

วัดพระนอน

ตั้งอยู่เชิงคอกยงมู เป็นที่ประดิษฐานพระนอนองค์ใหญ่ สร้างด้วยศิลปะไทยใหญ่ และเป็นพระนอนองค์ขนาดยาว 12 เมตร ซึ่งมีพุทธลักษณะงดงามมาก อยู่ระหว่างทางที่จะขึ้นไปนมัสการพระธาตุคอกมู เป็นสิ่งใดที่มีลักษณะงดงามและสมบูรณ์มาก

วัดก้ำก่อ

(เป็นภาษาไตแปลว่า ดอกบุนนาค) ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับวัดพระนอน เป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่มืองแม่ฮ่องสอน สร้างเมื่อพ.ศ.2433 มีลักษณะสถาปัตยกรรมทั้งงดงามไม่แพ้วัดอื่น โดยเฉพาะลักษณะพิเศษที่มีหลังคาคลุมทางเดิน ตั้งแต่ซุ้มทางเข้าไปสู่ศาลา

วัดหัวเวียงหรือวัดกลางเมือง

ตั้งอยู่ที่ถนนสีนันทนบำรุง ตำบลจองคำ (อยู่ติดกับตลาดเช้าบริเวณสี่แยกไฟแดง) เป็นวัดที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2406 เป็นที่ประดิษฐานของพระเจ้าพาราละแข่ง มีประวัติว่าหล่อจำลองจาก "พระมหามุนี" ซึ่งเป็นเจ้าพาราละแข่งของค์จริง ณ เมืองมณฑลเลย ประเทศพม่า ประดิษฐานที่วัดหัวเวียง หรือวัดกลางเมือง ชาวแม่ฮ่องสอนถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่มืององค์หนึ่ง

วัดจองคำ

อยู่บริเวณสวนสาธารณะหนองจองคำ เป็นวัดเก่าแก่ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2370 โดยช่างฝีมือชาวไทยใหญ่เป็นศิลปะแบบไทยใหญ่ที่แปลกและงดงามมาก หลังคาวัดเป็นรูปปราสาท เพราะมีคติว่าปราสาทเป็นของสูง ผู้ที่ประทับอยู่ในปราสาทควรจะเป็นพระมหากษัตริย์หรือตัวแทนพระศาสนา เหตุที่เรียกชื่อวัดจองคำ เนื่องจากเสาวัดประดับด้วยทองคำเปลว

วัดจองกลาง

ตั้งอยู่ข้างกับวัดจองคำ ภายในวิหารมีแท่นบูชาตั้งพระพุทธรูปองค์จำลอง ปิดทองเหลืองอร่ามไปทั้งองค์ มีสิ่งที่น่าสนใจอื่น ๆ อีก เช่น ตุ๊กตาแกะสลักด้วยไม้เป็นรูปคนและสัตว์เกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก ฝีมือแกะสลักของช่างชาวพม่า ซึ่งนำมาจากพม่าตั้งแต่ พ.ศ. 2400 นอกจากนี้ทางด้านจิตรกรรมยังมีภาพวาดบนแผ่นกระจกเรื่องพระเวสสันดรชาดกและภาพประวัติเจ้าชายสิทธัตถะ ตลอดจนภาพแสดงให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยนั้นหลายภาพมีคำบรรยายใต้ภาพเป็นภาษาพม่าและมีบันทึกบอกไว้ว่าเป็นฝีมือของช่างไทยใหญ่จากมณฑลเลย

อนุสาวรีย์พระยาสิงหนาทราชา

ตั้งอยู่ต้นถนนขุนลุมประพาส พระยาสิงหนาท ได้รวบรวมผู้คนตั้งหมู่บ้านขึ้นชื่อว่า "บ้านขุนยวม" ต่อมาได้ยกขึ้นเป็นเมืองแม่ฮ่องสอน และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองแม่ฮ่องสอนคนแรกจากบริเวณอนุสาวรีย์พระยาสิงหนาทราชานี้ เมื่อมองตรงขึ้นไปจะเห็นองค์พระธาตุคอกยงมูอยู่บนยอดเขา